

MAĞRİB VE ENDÜLÜS'Ü BİRLEŞTİREN LİDER YUSUF B. TAŞFİN*

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Murabıtlar XI. yüzyılın ortalarından itibaren Mağrib'te hâkim olmuş bir Müslüman devlettir. Murabıtların Mağrib ve Endülüs'teki hâkimiyetini sağlayan lider Yusuf b. Taşfîn'dir.

Murabıtlar, Sahrâ'dan Mağrib'e geldiği dönemde (1055-1057) birçok yerde Şii ve Hâricî anlayışın hâkim olduğu bir durum söz konusuydu. Murabıtlar Mağrib'teki siyasi ve dinî dağınıklığı ortadan kaldırmışlardır. Bölge, Murabıtlar Devleti çatısı altında Sünnî-Malîkî anlayışın hâkim olduğu bir coğrafya haline gelmiştir. Bu değişimde en büyük pay Yusuf b. Taşfîn'e aittir. O, 1062'ten itibaren kısa zamanda Mağrib'te Merrakeş'ten başlayarak şu andaki Cezayir'in batısından tüm Mağrib'e (Fas) kadar ele geçirmiştir.

Yusuf, 1086'da da Müslümanlara destek olmak için Endülüs'e geçmiştir. O, Endülüs Müslümanlarına yüzyılın başlarından beri özlemini duydukları büyük bir zafer kazandırmıştır. Yusuf, Zelleka zaferiyle (1086) Endülüs Müslümanlarının gönlünde taht kurmuştur. O, genel anlamda, büyük Sahrâ'da yetişmiş, İslamî hassasiyeti, vakarı, cesareti, cömertliği, sadeliği ve tevazuu ile öne çıkmıştır. Yine Abbasî halifesine biat etmiş ve bölgede Abbasiler adına hutbe okutmuştur.

Yusuf, onlarca küçük devletçiyi Murabıtlar çatısı altına alarak birleştirmiştir. Böylece hem Mağrib'i ve hem de Endülüs'ü tek devlet çatısı altına almıştır.

Bu yazıda, Yusuf tarafından Mağrib ve Endülüs'ün siyasi, askerî, kültürel ve dini anlamda birleştirilme mücadelesini ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Yusuf b. Taşfîn, Murabıtlar, Endülüs, Mağrib, Sahrâ.

ABSTRACT

Yusuf b. Tashfin, The Leader Uniting Maghrib And Andalus

The Almoravids 11th from the middle of the century they were judges in Maghrib. It was leader Yusuf b. Tashfin that led the Almoravids in Maghrib and Andalusia. When the Almoravids first arrived in Sahara to Maghrib (1055-1057), in many places there was a situation in which Shia and the Kharijiteviews dominated. The Almoravids abolished the political and religious disunity in the Ma-

* Bu makale, 26, 27, 28 Nisan 2018'de Kahramanmaraş'ta düzenlenen "Uluslararası İslam Ve Model İnsan Sempozyumunda okunan "Murabıtlar öneminde Mağrib ve Endülüs'ü Birleştiren Büyük Lider Yusuf b. Taşfîn (ö. 1106)" başlıklı tebliğ çalışmasının genişletilmiş şeklidir.

ghrib. The region became a geography under which the Sunni-Malik view was dominant under the State of Almoravids. The biggest share in this transformation is credited with Yusuf b. Tashfin. Starting from 1062, he annexed the Marrakesh in Maghreb, and the area from the western side of what is now Algeria to the whole Morocco.

Yusuf passed to Andalusia in 1086 to support the Muslims there. He given the Andalusian Muslims a great victory that they had longed for since the beginning of the century. Yusuf enshrined himself in the Muslims of Andalusia with the victory of the Battle of Zelleka (1086).

What proved to be the most important factor in his gaining the respect and love of the Muslims there was that he respected the scholars that he acted in consultation with them, that he left the spoils of war to Andalusian Muslims. He tried to unite them and that he lived a fairly simple life. Growing up in the great Sahara, he came to the fore in the general sense, with his Islamic sensitivity, courage, generosity, his modesty and plainness. Again he proclaimed allegiance to the Abbasid caliph and had the religious sermons on behalf of the Abbasids in the region. He united the dozens of small states under the Murabits. Thus, both the Maghrib and Al-Andalus were united under one state.

In this article, we have dealt with the struggle of Yusuf for the unification of Maghreb and Andalusia in political, military, cultural and religious sense.

Keywords: Yusuf b. Taşfîn, the Almoravids, Andalusia, Maghrib, Sahara.

Giriş

Murabıtlar (1042-1147), ilk olarak Sahrâ'nın şu anda Mali Devleti sınırları içinde kalan Nijer Nehri civarında Bilâdu's-Sudan'daki¹(Sahrâ-yı Kebîr)Müslüman kabilelerin yaşamakta olduğu bölgede, tamamen dinî hassasiyetlerden yola çıkılarak kurulmuş bir devlettir. Bu devletin kurulmasındaki önemli kişi olan Abdullah b. Yasin, bölgedeki insanlara dinî eğitim vererek onları dinin bütün kurallarıyla uygulanması için harekete geçirmeye çalışmıştır. Onun yetiştirdiği ve Murabıtlar² ismini verdiği kişiler bölgelerinde ahlaki ve dinî anlamdaki her türlü bozukluğa karşı mücadele etmişlerdir. Onların başarıları bölge Müslümanlarından daha fazla destek almalarını sağlamış ve bu destekle güçlenen hareket, diğer Müslümanlar için de ümit olmuştur. Bu anlamda Sicilmâse ve Der'a'daki fakihler onları bölgelerine davet etmişler, Murabıtlar da

¹ Sudan (Bilâdu's-Sudan), Moritanya'dan Mısır'ın güneyine, Kızıldeniz sahillerinden ve Hint Okyanusunun Kuzeydoğu sahillerine kadar uzanan kısmı ifade etmektedir. Bk. Kazvîni, Zekerîya b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsâru'l-bilâd ve ahbâru'l-ebâd*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1960, s. 24.

² Murabıtlar hareketi, büyük Berberî kabilelerinden ve yetmiş kadar kolu olan Sanhâce'nin Sahrâ'daki boylarından Lemtûne, Cudâle ve Messûfelilerin desteği ile kurulmuştur. Bu kabileler, güneyde Senagal/Nijer Nehri üzerindeki Gana, kuzeyde Güney Mağrib'teki Der'a, Sicilmâse, batıda Atlas Okyanusu ve doğuda da Sudan'a doğru uzanan geniş alanda göçebe olarak yaşamaktaydılar. Bir rivayete göre Sanhâce kabilesinin ataları Himyer Araplarına dayanmaktadır. Ancak onlar uzun süre Sahrâ'da Berberîlerle birlikte yaşamış olduklarından zamanla Berberleşmişlerdir. Bkz. İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Abdülkerim b. Abdülvahid Şeybânî, (ö. 630), *el-Kâmil fi't-tarih*, haz. Muhammed Yusuf ed-Dukâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, VIII, 327, 328, 330; İbn Ebî Zer' Fâsî (ö. 727/1327), *Enisü'l-mutrib bi ravdi'l-kirtas fi ahbâri mulûkü'l-Mağrib târihu medinetü Fâs*, Mektebetu'l-Mansur, Rabat, 1972, 119, 120; Nuveyrî Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhab (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edebe*, haz. Abdülmecid Turhîni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, XXIV, 141; *Kitabu'l-hulelu'l-mevşiyye*, müellifi meçhul (ö.783/1382 sonrası), haz. S. Zekkar, A. Zemame, Dâru'r-Reşâdi'l-Hadîse, Dârulbeydâ, 1979, s. 19, 20; İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1406), *Tarihu ibn Haldun*, haz. H. Şahade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, VI, 152; Şinasi Altundağ, 'Murabıtlar', *İA*, MEB Yayınları, İstanbul, 1954, VIII, 580-586.

bu davete icabetle Mağrib bölgesine geçmişlerdir.³ Murabıtlar, Mağribu'l-Aksâ'dan da yine bölgeden gelen davete icabet ederek Endülüs'e geçmişler ve buradaki Hıristiyan güçlere karşı mücadele etmişlerdir.⁴

Murabıtların Mağrib'e geçtikleri günlerdeki komutanı Ebû Bekir b. Ömer el-Lemtûnî idi.⁵ Ebû Bekir b. Ömer'in kabilesi olan Lemtûne, savaşlarda gösterdikleri cesaret, kahramanlık ve sabır yanında çok sayıda süvariye sahip olmaları, onları Murabıtlar ordusunun önemli bir unsuru haline getirmişti.⁶ Murabıtların ortaya çıktığı bölgedeki en önemli kabile olan Lemtûne, VIII. yüzyıl sonlarında İslamiyet'e girmişti ve bir ölçüde yöneticilik geleneğine sahipti.⁷

Murabıtların ortaya çıktığı Sahra bölgesindeki göçebe kabileler (günümüzdeki Tuvârıklar) iklim şartlarının gereği olarak soğuk ve sıcaktan korunmak, düşmanlarına karşı bir tedbir ya da bir sembol olarak yüzlerini peçeyle kapamaktaydılar. Bu kabilelere "peçe/lisam takanlar" anlamında "Mulessimûn" denilmekteydi.⁸

Murabıtlar, hâkim oldukları bölgelerde siyasi, ekonomik ve dinî bir takım değişiklikler ortaya koymuşlardır. Hâkimiyet alanlarını Gana ve Nijer'in iç kısımlarına kadar genişletmişler, başta tuz ve altın ticareti olmak üzere bölgedeki bütün kervan ticaretinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Şer'î vergiler dışındaki vergileri kaldırmaları,⁹ halkın onlara teveccühünü artıran bir unsur olmuştur.

Murabıtlar, XI. yüzyıl sonlarına doğru Yusuf b. Taşfîn liderliğinde Mağrib ve Endülüs'te hâkimiyet kurmuşlar ve bölgede Sünnî-Maliki dinî anlayışın temsilcisi olmuşlardır. Onlar, Abbasilere bağlılıklarını bildirerek hutbe ve paralarında Abbasi halifesinin adına da yer vermiştir.

Mağrib tarihinde gerek siyasi gerek askerî ve gerekse sosyal yönden önem-

³ Nâsîrî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu istiksâ li-ahbâri'l-Mağribi'l-Aksâ*, haz. C. Nâsîrî, M. Nâsîrî, Daru'l-Kitab, Darulbeydâ, 1954, II, 11.

⁴ Merrakûşî, Abdulvahid (ö. 621/1224), *Mu'cib fi telhîsi ahbari'l-Mağrib*, Yay. M. S. el-Aryan, M.A. el-Alemî, Kahire, 1990, 90; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 142; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, TDV. Yayınları, Ankara, 2013, s. 188, 189; Mehmet Özdemir, "Zellâka Savaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 222, 223; Abdullah b. Bulukkin, b. Bâdis b. Habûs b. Zîrî, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah âhiru mulûki Benî Zîrî b. Ginnata (469-483/1076-1090)*, *Kitâbu't-tibyân*, Yayınlayan: L. Provençal, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1955, s. 102, 103; *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 33-38; Makkarî et-Tilmisânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1632), *Nefhu't-tîb min gusni'l-endelusi'r-ratîb*, tah. İhsan Abbas, Dâru Sâdir, Beyrut, 1968, *Nefhu't-Tîb* IV, 159, 160.

⁵ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-Mutrib*, s. 126, 128; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 10, 11.

⁶ *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 21, 22; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 10; Hasan Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs, asru'l-Murabîtin ve'l-Muvahhidîn*, Mektebetu'l-Hancî, Mısır, 1980, s. 23.

⁷ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 241, 242.

⁸ *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 19; İbn Hallikan, Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, haz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, Kahire, 1948, VI, 128; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 145; Abdulaziz Sâlim, *el-Mağribu'l-kebir el-asru'l-İslamî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1981, II, 695; Sadun Abbas Nasrullah, *Devletü'l-Murabîtin fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs Ahdu Yusuf b. Taşfîn emiru'l-Murabîtin*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 13.

⁹ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 128, 129; Halife, *Yusuf b. Taşfîn*, 51; Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fi Şimâli'l-İfrîkî mine'l-fethi'l-Arabî hatta'l-yevm*, çev. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-'Arbi'l-İslamî, Beyrut, 1981, s. 233. Bölgedeki altın ve tuz kaynakları ve bunların nakliyle ilgili olarak bkz. Bekrî, Ebû Ubeyd Endelüsî (ö. 487/1094), *Mesâlik ve'l-memâlik*, haz. A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus, 1992, II, 866, 867, 874, 877 vd.

li bir yere sahip olan bu devlet hakkında Türkiye’de yeterli çalışma yapılmamıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu konuda, ansiklopedi maddeleri dışında, Fuad Carım’ın dipnotsuz ve kaynakçasız cep kitabı niteliğindeki kısa “Yusuf Taşfin”¹⁰ adlı çalışması ve Müşerref Ekinci tarafından hazırlanan, siyasi tarih ağırlıklı yüksek lisans tezi¹¹ bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, devletin kuruluş dönemiyle ilgili bir telif makale¹² ve siyasi hayatta kadınların rolüyle ilgili bir de tercüme makale¹³ yayınlanmıştır. Bu makale ile Murabıtlar Devleti’nin en önemli siyasi ve askerî lideri olan Yusuf b. Taşfin ve Murabıtlar hakkında yapılması gereken çalışmalara da dikkat çekme ve katkı sağlamayı umuyoruz.

1. Murabıtların Sahra’dan Mağrib’e Gelmeleri

Murabıtların Mağrib bölgesine gelmesinden kısa süre sonra komutanları/hareketin siyasi-askerî lideri (emîrleri) Yahya b. Ömer el-Lemtûnî vefat etmiştir (448/1056). Murabıtların bir nevi dinî lideri diyebileceğimiz Abdullah b. Yasin, onun yerine kardeşi Ebû Bekir b. Ömer’i görevlendirmiştir.¹⁴ Ebû Bekir b. Ömer’in gayretleriyle yürütülen bir dizi savaş sonrasında Dern vadisi, Nefis, Racrâce ve Hâha gibi Mağrib’in güney kısımlarındaki birçok yer Murabıtların eline geçmiştir. Onlar, bu yerlerden bir kısmını savaşarak, bir kısmını da anlaşma yoluyla kendilerine bağlamışlardır.¹⁵ Murabıtlar, 449/1057’de Mağrib’te ele geçirdikleri Ağmat’¹⁶ merkez olarak kullanmışlardır.¹⁷ Daha sonra kısa sürede, 380/990 yılından beri bölgede hâkim olan Berberî Zenâta kabilesinden Mağrâve ve Benî Yefren’e ait başka bazı yerler Murabıtların eline geçmeye başlamıştır.¹⁸ Bu arada Ebû Bekir b. Ömer, 448/1056 yılından itibaren yürüttüğü askerî faaliyetleri için öncü birliklerinin başına komutan olarak amcasının oğlu Yusuf b. Taşfin’i görevlendirmiştir.¹⁹ Kaynaklarda Yusuf b. Taşfin ile ilgili ilk bil-

¹⁰ Fuad Carım, *Yusuf Taşfin, Yer Yüzünün En Büyük Devletlerinden Birini Kuran Berber İmparatoru*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.

¹¹ Müşerref Ekinci, *Yusuf bin Taşfin Döneminde Murabıtlar Devleti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 1997.

¹² Adnan Adigüzel, “Abdullah b. Yasin ve Murabıtlar Hareketi”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 2012, cilt: VII, sayı: 1, ss. 49-67.

¹³ İsmet Dendeş, “Murabıtlar Döneminde Kadınların Siyasi Rollerini” çev. Mustafa Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C. XLI, ss. 473-484.

¹⁴ Bekrî, *Mesâlik* II, 862; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 12.

¹⁵ Nâsırî, *İstiksâ*, II, 13.

¹⁶ Ağmat, Merrakeş’in 30 km. kadar doğusunda yer alan ve bugün de varlığını devam ettiren bir yerleşim yeridir.

¹⁷ Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 863; İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 129; *Hulelu’l-mevşiyiye*, s. 23; İbn Haldun, *Tarih*, VI, 244, VII, 62; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 13, 14; Harekât, *Mağrib*, I, 159.

¹⁸ Benî Yefren ve Mağrâve (990-1080), Berberî Zenâta kabilesinden, İdrisiler Devleti’nin yıkılmasından sonra Fas Merkezli olarak bölgede Tlemsen’den başlayarak Mağrib’te birçok yerde hâkim olan bir hanedanlıktı. Ailenin mensupları kendi içlerinde tam olarak birlik sağlayamamıştır. Benî Yefren ve Mağrâve’ye mensup çeşitli kişiler, çeşitli şehirlerde hâkimiyet kurmuşlardır. Murabıtlar Mağrib’e geldiklerinde, Akdeniz sahillerinden Sicilmâse ve Der’a Vâdisine kadar olan iç kısımlarda Benî Yefren ve Mağrâve hâkimiyeti söz konusuydu. Murabıtlar 1050’li yılların sonlarında Mağrib’e gelmişler ve daha çok Yusuf b. Taşfin’in çabalarıyla buradaki çeşitli emirleri 1080’lerin başlarına kadar tamamen hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 102-119; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 25-28.

¹⁹ İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 128; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 12; Hüseyin, Hamdi Abdulmü’nim, *et-Târîhu’s-siyâsi ve’l-hadârî li’l-Mağrib ve’l-Endelüs fî asri’l-Murâbitîn*, Dâru’l-Ma’rifeti’l-Câmiyye, İskenderiyye, 1997, s. 43.

giler bundan sonra başlamaktadır.²⁰ Bu görev esnasında Yusuf b. Taşfîn başarılı bir komutan olarak kendini gösterme imkânı bulmuştur.

Murabıtlar, önce Sûsu'l-Aksâ'daki birçok yeri alarak buradaki Fatimîler döneminden kalan Şîî yapılanmaları ortadan kaldırmışlardır.²¹ Daha sonra da Tadda'daki Benî Yefren hâkimiyetine son vermişler, ardından da 50.000 kişilik bir orduyla Atlas Okyanusu sahilinde Temesnâ çevresinde hâkim olan Bergavâta²² hanedanı üzerine gitmişlerdir. Bergavâta ile yapılan savaşlara Abdullah b. Yasin de bizzat katılmış, burada yaralanarak kısa zaman sonra ölmüştür (24 Cemaziyevvel 451/8 Temmuz 1059).²³ O, ölmenden önce Murabıtların ileri gelenlerini toplayarak mücadelenin kendisinden sonra da sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerinde esas konu olarak Ebû Bekir b. Ömer liderliğinde birlik içinde, Allah yolunda cihadı kardeşçe devam ettirmelerini vurgulamıştır.²⁴ Murabıtlar Devleti, Abdullah b. Yasin'den sonra Ebû Bekir b. Ömer ve amcasının oğlu olan Yusuf b. Taşfîn ve çocukları tarafından yönetilmiştir.

2. Yusuf b. Taşfîn'in Murabıtların Başına Geçmesi ve Askerî-Siyasi Faaliyetleri

Murabıtların Ebû Bekir b. Ömer liderliğinde Mağribu'l-Aksâ'daki faaliyetleri Abdullah b. Yasin'in vefat etmesinden sonra da devam ettirilmiştir. Öncelikle onun yaralanmasına ve akabinde de ölümüne sebep olan Bergavâta Hanedanı'na karşı mücadeleye kararlı bir şekilde sürdürülmüş ve onlara karşı kesin galibiyet elde edilmiştir. Bu dönemde Ebû Bekir b. Ömer Mağribu'l-Aksâ'da çeşitli bölgelere ordular sevk ederek bölgede çok cepheli bir savaş stratejisi uygula-

²⁰ Muhammed Abdullah İnan, *Devletü'l-İslam fi'l-Endelüs, asru'l-Murabıtîn ve'l-Muvahhidîn, fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1990, I, 37.

²¹ Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 13. Bekrî, Sûsulaksâ'da Hz. Hasan soyundan olan Şîiler (Rafizî) olduğunu, onların ashaba kötü sözler söyleme, bazı şer'î uygulamaları ihlal etme, ezana eklemeler yapma gibi uygulamaları olduğunu rivayet etmektedir. Bu anlamda Ezan okurlarken "*Eşhedu enne Muhammede'r-Rasûlullah*" ifadesinden sonra "*Eşhedu enne Muhammeden hayru'l-beşer*" ifadesini eklediklerini, yine, "*Hayyâ Ala'l-Felah*" cümlesinden sonra da "*Hayyâ Alâ hayrî'l-amel, Âlu Muhammed hayru'l-beriyye*" ifadesini eklediklerini rivayet etmiştir. Bkz. Bekrî, *Mesâlik* II, 851-853 (1422-1425 arası paragraflar).

²² Bergavâta, Emevîler döneminin sonlarında (740'larda) Mağribu'l-Aksâ'da ortaya çıkmıştır. Hareketin ilk lideri Tarîf, Haricilerin Sufriyye kolunun dâisi olmuş, ancak Sufriyye'nin buradaki liderinin ölümü üzerine Tamesnâ'ya yerleşmiş ve burada saygın bir kişi durumuna gelmiştir. Tarîf'ten sonra yerine geçen oğlu Salih, kendisinin Kur'an'da bahsedilen "*Sâlihu'l-mü'minûn*" (Tahrîm, 66/4) diye bahsedilen kişi olduğunu iddia etmiştir. O, İslam'daki bazı ibadetleri yeniden yorumlamış ve genel olarak Müslümanların kabul ettiği ve uyguladığı formdan farklı uygulamalar ortaya koymuştur. Bu anlamda, namazı beş gündüz, beş de gece olmak üzere on vakit olarak belirlemiş, orucun Recep ayında tutulmasını, kurbanın 21 Muharrem'de kesilmesini istemiştir. Yine guslun sadece haram yoldan cünüp olanlar için gerektiğini bildirmiştir. Müslümanların en temel ibadeti olan namazların bazılarının secdesiz, imâ ile kılınacağını, sadece son rekâta üç/beş defa secde yapmak gerektiğini söylemiştir. Namazlarda okunması için seksen sureli yeni bir Kur'an tebliğ etmiş, horoz kesmeyi yasaklamıştır. Bkz. Bekrî, *Mesâlik* II, 819-828; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, I, 223-227; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 131-133; İbn Haldun, VI, 276-280; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 13-17. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Adıgüzel, 'Bergavâta, 1-21.

²³ Kâdî İyaz, VIII, 83; Bekrî, *Mesâlik*, II, 863; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 132; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 23; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 143; İbn Haldun, VI, 244; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 10, 11; Hüseyin, *Tarihu's-siyasi*, s. 44, 45, Adıgüzel, "Abdullah b. Yasin," s. 64.

²⁴ İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 132; Hüseyin, *Tarihu's-siyasi*, s. 44.

miştir.²⁵ Bu esnada Yusuf b. Taşfîn onun en başarılı ve önemli komutanı haline gelmiştir. Yusuf, Sicilmâse'den kuzeybatıya ve kuzeye doğru ilerleyerek birçok yeri hâkimiyeti altına almıştır. Burada genel anlamda onun gayretleriyle öncelikle Atlaslar ve çevresi Murabıtlara bağlanmıştır. Aynı şekilde o, ordusuyla Kuzey Afrika sahillerine doğru ilerleyerek, Fazâz bölgesi ve Miknâse'yi de ele geçirmiştir (452/1060).

Murabıtların Mağrib'te başarılı bir şekilde ilerlemekte olduğu bu dönemde, Sahrâ'daki Murabit kabileler arasında bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu konuda Mağrib'e ulaşan haberler üzerine, Murabıtların emiri Ebû Bekir b. Ömer Sahrâ'ya dönerek oradaki işleri yoluna koymaya karar vermiştir. O, Sahrâ'ya dönerken yerine vekil olarak amcasının oğlu Yusuf b. Taşfîn'i bırakmıştır (Zilkade 453/Aralık 1061).²⁶ Ebû Bekir, Sahrâ'ya geçmeden önce eşi Zeyneb'i uzun yolculuk ve Sahrâ'daki zor hayat şartlarına dayanamayacağını belirterek Mağrib'te bırakmıştır. Ancak onun kendisinin uzun bir dönem bölgeden uzak kalması esnasında yalnız kalmasını da uygun görmemiştir. Bunun için onu boşayarak Yusuf b. Taşfîn'le evlendirmiştir.

Zeynep, Kayravanlı bir tüccarın kızıydı. Onun dillere destan güzelliği yanında sahip olduğu yeteneklerinden dolayı kendisine '*Sâhire*' (büyüleyici kadın) denilmekteydi.²⁷ Ağmat'ın Murabıtlar tarafından alınmasından önce buradaki Mağrâvîlerin liderinin eşi olan Zeynep, bölgeyi iyi tanıyan, siyasi ve idarî kabiliyeti yüksek, aynı zamanda güzelliği ve zekâsıyla da öne çıkan bir kadındı. Carım, Ebû Bekir b. Ömer'in Zeyneb'i bölgeyi en ince noktasına kadar tanıması nedeniyle Yusuf'la evlendirdini ğ ifade eder. Bir diğer ifadeyle o, Zeynep'i bu özelliği dolayısıyla tavsiyelerinden istifade etsin diye, bir anlamda Yusuf'a danışman olarak bırakmıştır.²⁸ Yusuf b. Taşfîn, bu evliliği sonrasında Zeynep ile iyi geçinmiş, onunla mutlu bir şekilde yaşamış, onun öneri ve öğütlerini göz ardı etmemiştir. Sonuçta Yusuf'un Mağrib'teki başarılı fetihlerinde Zeynep'in önemli bir rol oynadığı kabul edilmelidir.²⁹ Onun devlet içindeki etkinliğini ifade etmek için Yusuf'un Zeynep'in her isteğini yerine getirdiği, devletin Zeynep tarafından yönetildiği, devletin siyasi istikametini onun belirlediği yolunda yorumlar yapılmıştır.³⁰ Yine Murabıtların başarılarının arkasında Zeynep'in olduğu ifade edilmiştir.³¹

Ebû Bekir b. Ömer Sahrâ'ya dönerken askerlerinin bir kısmını Yusuf'un emrine vererek ondan bölgedeki askerî faaliyetlere devam etmesini istemiştir. Yu-

²⁵ İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 128; Hüseyin, *Târîhu's-siyâsi*, s. 43.

²⁶ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 19, 20, 21. İbn İzârî ve *Hulelu'l-meşîyye*'de bu tarih on yıl sonrası olan 463/1070-1071 olarak verilmiş, ancak olaylar aşağı yukarı aynı şekilde anlatılmıştır. Bkz. İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 21 vd.; *Hulelu'l-meşîyye*, s. 25 vd.

²⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 18, 21; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 133, 134; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VII/125; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 20; Nasrullah, *Devletü'l-Murabitin*, s. 41-43; Carım, 29.

²⁸ Carım, 28.

²⁹ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 22, 30.

³⁰ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 30; İbnü'l-Hatib, *A'mâlu'l-a'lâm*, III, 232; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21.

³¹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21; Carım, 29.

suf b. Taşfîn Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönüşüyle Murabıtların bölgedeki en yetkili komutanı olarak askerî faaliyetleri başarılı bir şekilde yürütmüştür. Askerlerini Murabıtların bölüklere ayırmış, her bölüğe farklı bir görev vermiştir. Sonuçta Mağrib'in önemli bir bölümü şehir şehir ve kabile kabile ele geçirilerek Murabıtlar Devleti'ne bağlanmıştır. Bu kabilelerden bir kısmı onunla sulh anlaşması yaparak ittifak kurmuş, bir kısmı da savaşarak karşı koymaya çalışmıştır. Ancak sonuçta Yusuf b. Taşfîn komutasındaki Murabıtlar Mağrib'te herhangi bir aksama olmaksızın yeni yerleri topraklarına katmaya ve bölgedeki hâkimiyet alanlarını genişletmeye devam etmişlerdir.³² Böylece Yusuf b. Taşfîn, Mağribu'l-Aksâ'da vekâleten yürüttüğü liderliği esnasında kendisine bırakılan orduyla çok başarılı fetihler gerçekleştirmiştir. Kısa zamanda, asker sayısını da hızlı bir şekilde artırmış, zenginlik bakımından da çok iyi bir duruma gelmiştir.

Ebû Bekir b. Ömer Mağrib'ten ayrılmadan önce Murabıtların Mağrib bölgesine gelmelerinden sonra merkez olarak kullandıkları Ağmat halkı ile çeşitli sıkıntılar yaşamışlardı. Aynı zamanda kendilerinin de daha rahat hareket edecekleri bir merkez oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Murabıtlar Ağmatlıların rahatsızlıklarını ifade etmelerini anlayışla karşılamışlar ve onlardan kendileri için yeni bir şehir kuracakları yer konusunda yardımcı olmalarını istemişlerdi. Bundan sonra yapılan araştırmalar neticesinde teklif edilen çeşitli yerlerden Merrakeş'in bulunduğu alan uygun görülerek Murabıtlar için yeni şehrin burada kurulmasına başlanmıştır. İşte Yusuf b. Taşfîn'in bölgedeki en önemli ve öncelikli icraatlarından biri, Ebû Bekir b. Ömer tarafından başlatılan (453/1061) ve başkent olarak tasarladıkları Merrakeş şehrinin inşasına devam etmek (1062)³³ ve tamamlanmasını sağlamak olmuştur.

Merrakeş, Ağmat'ın yaklaşık 30 km. kadar batısında, içinde ceylanlar ve koyunların otladığı, geniş, ferah, yeşil ve düz bir alanda kurulmuştu. Burası daha önce herhangi bir yerleşim yeri olamayan ve yabancı bitkilerin bulunduğu bir bölgeydi. Ebû Bekir b. Ömer ve Murabıtların ileri gelenleri tarafından keşif yapıldıktan sonra başkent olarak en uygun yer olarak görülmüştü.³⁴ Kendilerine gösterilen bu yer Murâbitlar tarafından satın alınarak başkentleri olacak şehrin temelleri atılmıştı. Şehrin kurulması için çalışmalar devam ederken Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönme durumu söz konusu olmuştu. Onun Mağrib'ten ayrılmasından sonra, şehrin kuruluşu, Yusuf b. Taşfîn'in destek ve çabalarıyla tamamlanmıştır.³⁵ İbn Haldun, Merrakeş'in şehir planının 454/1062'de bizzat

³² İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 138 vd.; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21.

³³ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 22.

³⁴ Şehir yerinin belirlenmesi ve inşasının başlatılmasının Yusuf b. Taşfîn tarafından gerçekleştirildiği, tarih olarak da *Hulelu'l-meşşiyye*'de 462/1070, İbn İzârî'de 461/1069 tarihi verilmiştir. Bkz. *Hulelu'l-meşşiyye*, s. 16; İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 18-19. Ancak Merrakeş'in kurulmasını başlatanın Ebû Bekir b. Ömer olduğu birçok kaynakta belirtilir. Dolayısıyla şehrin kuruluşunun başlangıcının Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ bölgesine geçtiği 1061 yılı olması daha uygun bir tarih olacaktır. Nitekim İbn Ebî Zer, Yusuf'un 454/1062'de Merrakeş'te mescid ve kasabanın kuruluşunu gerçekleştirdiğini belirterek şehrin kuruluşunun *Hulelu'l-meşşiyye* ve İbn İzârî'nin verdiği tarihten çok daha önce olduğunu ifade etmiştir (s. 138). Ayrıca bkz. İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 22, 23.

³⁵ *Hulelu'l-meşşiyye*, s. 15, 16; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 138, 139; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, →

Yusuf b. Taşfîn tarafından belirlendiğini rivayet etmektedir. Yine burada ilk önce bir mescid yapılmış ve mescidin yapımında Yusuf fiilen çalışmıştır. Mescidin inşası tamamlandıktan sonra da şehirde kasaba dediğimiz, devletin idarî binaları ve hazinesinin bulunduğu korunaklı mekânın yapılmasına geçilmiştir.³⁶ Daha sonra da hızla diğer birimler ve yerleşim yerleri inşa edilmiştir.³⁷

Bu arada Ebû Bekir b. Ömer, Sahrâ'daki kabileler arasındaki problemleri halletmiş, Sahrâu'l-Kebîr'in batısındaki yerleri de alarak Murabitların hâkimiyet alanını doğuya ve güneye doğru genişletmiştir. O, Sahrâ'da (isim kullanımında tutarlılık olmalı!!!) yaklaşık iki yıl kadar kaldıktan sonra tekrar Mağrib'e dönmüştür. Onun bölgeye dönüşü üzerine Zeynep, kocası Yusuf'a kendisini Ebû Bekir b. Ömer'in emrinde bir komutan gibi değil kendisiyle eşit konumdaki bir kimse gibi karşılamasını söylemiş ve Yusuf'u bu konuda ikna etmiştir.³⁸ Yusuf da bunun bir gereği olarak Ebû Bekir b. Ömer'e saygıda kusur göstermemekle birlikte, karşılama noktasında onu atından inmeden selamlamıştır. Yine bu karşılama esnasında arkasındaki düzenli ve güçlü askerî varlığı ile gövde gösterisi yapmıştır. Ebû Bekir, onun ordusuna hayran kalmış, elde ettiği başarılarla ve oluşturduğu ordu ile Mağrib'in emiri olmayı hak ettiğini kabul etmiştir. O, kısa zaman sonra da bölgenin yönetimini Yusuf'a bırakarak tekrar Sahrâ'ya dönmüştür. Yusuf b. Taşfîn, Ebû Bekir b. Ömer'i bol miktarda hediyeler takdim ederek Sahra bölgesine uğurlamıştır. O, cömertçe sunduğu bu hediyelerle Ebû Bekir b. Ömer'in hayranlığını ve güvenini arttırmıştır. Ebû Bekir hediyeler için ona şükranlarını bildirmiştir.³⁹

Ebû Bekir b. Ömer ve askerî faaliyetlerine Sahra'da devam etmiştir. Onun ve diğer Murabit komutanların faaliyetleriyle Müslümanların hâkimiyet alanları Sahrâ'nın doğusuna ve güneyine doğru genişlemeye devam etmiştir. O, buradaki seferlerinden birinde zehirli bir okla yaralanarak ölmüştür (468/1076).⁴⁰

→ →

18-20; İdrîsî, 68; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144, 145; Kalkaşandî, V, 161; Roger Toureau, "Afrika ve Batı İslâm'ı", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* içinde, P. M. Holy, A. K. S. Lambton, B. Lewis, çev. Hürrem Yılmaz, İstanbul, 1977, III, 110, 111; Pierre De Cenival, 'Merrakeş', *İA*, MEB Yayınları, İstanbul, 1957, VII, 738-751.

³⁶ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245.

³⁷ Başlangıçta sadece şehrin devlet erkânının oturduğu kasaba kısmı surlarla çevrilmiş, devletin hazinesi ve silahları burada koruma altına alınmıştır. Ancak Ali b. Yusuf döneminde, Muvahhidler Devleti'nin kurucusu İbn Tümert'in 1121'den itibaren Murabıtlara karşı silahlı mücadeleye başlayınca, 520/1126 yılında sekiz ay çalışılarak ve 70.000 altın harcanarak şehrin çevresine surlar yaptırılmıştır. Bkz. İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Zerkeşi, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim (ö. XVI. yy. başları), *Tarihu'd-devleteyn el-Muvahhidîyye ve'l-Hafsiyye*, Yayınlayan, Muhammed Mâdûr, el-Mektebetü'l-Atîka, Tunus 1966. s. 5; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 23.

³⁸ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 30, 31.

³⁹ İbn İzarî, IV, 23-25; İbn Ebî Zer *Enisü'l-mutrib*, s., 135; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 20. Yusuf'un sunduğu hediyelerin uzun listesinde özetle şunlar yer almaktaydı: 25.000 altın dinar, 70 at (25 tanesi en iyi şekilde teçhiz edilmiş), 70 tane kılıç, 20 tane altın kaplamalı, 150 tane katır, çok sayıda en iyisinden, cübbe, sarık, kadın elbisesi, 200 tane bakire cariye, 200 siğir, 500 koyun, 1000 rub (rub: yaklaşık bir kg.) un, 12.000 ekmeğe, 700 müd (bir müd, yaklaşık 700gr./litre) arpa, bol miktarda misk, amber gibi güzel koku vb. ürünler yer almaktaydı. Bkz. *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 27, 28; İbn İzarî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 26.

⁴⁰ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 135; İbn İzarî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 26; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 20. Muhammed Abdullah İnan, *Devletü'l-İslam fi'l-Endelüs, asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn, fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1990, I, 38; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 31. Ebû Bekir b. Ömer'in ölüm tarihi hakkında farklı tarihler verilmiştir (462, 468,

→ →

Yusuf, her ne kadar Mağrib'te tek hâkim lider olarak hareket ediyorsa da, Ebû Bekir b. Ömer'in vefatına kadar burada onun vekili sıfatıyla görev yapmıştır. Ebû Bekir'in vefatından sonra ise o, Murabıtların fiilen yürüttüğü liderlik görevini resmen de yürütmeye başlamıştır. İbn İzârî'nin yer verdiği bir rivayete göre Ebû Bekir b. Ömer'in ölümünden sonra oğlu İbrahim, bir orduyla Sahrâ'dan Ağmat'a kadar gelerek Yusuf'tan babasından gasp ettiğini iddia ettiği iktidarı geri almak istemiştir. Yusuf, Murabıtların ileri gelenlerinden birini İbrahim b. Ebî Bekir'e göndererek onu Sahrâ'da Murabıtların hakim olduğu bölgeye dönmesi ve buradaki idarî işleri yürütmeye devam etmesi konusunda ikna etmiştir. Yusuf b. Taşfîn, babasına olduğu gibi İbrahim'e de ikramlarda bulunmuş, çeşitli mallar, giysiler, atlar, para vb. gibi hediyelerden oluşan malları cömertçe vererek onun gönlünü almayı başarmıştır. İbrahim, Yusuf'a şükranlarını ifade ederek Sahrâ'ya dönmüş ve babasının ardından oradaki yönetimi üstlenmiştir.⁴¹

Yusuf b. Taşfîn, amcasının oğlu Ebû Bekir b. Ömer'den Mağribu'l-Aksâ'da Merrakeş'in güneyindeki Sûsulaksâ, güneydoğuda Sicilmâse ve Der'a vadisiyle Mağrib'in kuzey batısındaki Bergavâta'dan alınan sahil bölgesinin güneyindeki bir kısım yerlerin yönetimini devralmıştı. O, kısa sürede bölgede çok önemli fetihler gerçekleştirmiş, ülkesinin sınırlarını Atlas Okyanusu'ndan Cezâyir sınırına kadar Kuzey Afrika'nın önemli bir bölümünü kapsayacak şekilde genişletmiştir. Yusuf, Müslümanların genel bir uygulamasına uyarak almak istediği bölge yöneticilerine ve halkına savaşız olarak kendilerine katılmaları teklifini sunmuştur. Bu uygulama ile birçok yer savaşız bir şekilde Murabıtlara bağlanmıştır. Ancak bu isteğin kabul edilmediği durumlarda da savaş yapılarak hâkimiyet kurulmuştur.⁴² Bu anlamda Fas ve batıya doğru uzanan sahil bölgelerindeki birçok yer savaşla alınmıştır. Yusuf b. Taşfîn, 1063'den 1085'e kadar Kuzey Afrika'da Fas, Tlemsan, Melviye, Vecde, Vehran, Venşerîs, Tanca ve Sebte'yi tamamen Murabıtların hâkimiyeti altına almıştır.⁴³

Bu dönemde Kuzey Afrika kıyı bölgelerinde Mağrâvî ve Benî Yefren emirliğine bağlı birçok yer ele geçirilmiştir. Mağrâvî ve Benî Yefren'in merkezi olan Fas başlangıçta 1063'te Yusuf'a tabi' olmuştur. Ancak daha sonra onlar Fas'ı tekrar ele geçirmişler, bu arada Murabıtlara ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bunun üzerine Yusuf Fas'a geri gelmiş ve burayı tekrar ele geçirmiştir. Yusuf'un buradan ayrılmasından sonra Mağrâvîlere bağlı liderlerin girişimiyle Fas yeniden Murabıtların elinden çıkmıştır. Dolayısıyla Yusuf Fas'ı üçüncü kez savaşarak almıştır. Burada yürütülen şiddetli savaş neticesinde Mağrâvîler ve Benî Yefren'den başta liderleri olmak üzere çok sayıda asker öldürülerek Fas yeniden Murabıtların eline geçmiştir (1070). Bu arada başlangıçta (454/1063) savaşız olarak Murabıtlara katılan Fas, önceki yöneticilerinin şehri geri alması dolayısı-

→ →

480/1070, 1076. 1087). Burada hangi tarihin tercih edilmesi gerektiğine dair açık bir belge olmadığından en küçük ve en büyük tarih arasında kalan tarih tercih edilmiştir.

⁴¹ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 29, 30.

⁴² İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 27, 29.

⁴³ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 141-143: *Hulelu'l-mevşiyje*, s. 28-33; Nasrullah, *Devletü'l-Murabîtin*, s. 46-52; Nâsirî, *Istiksâ*, II, 24 vd.; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 39.

la, 1068 ve 1070'te Yusuf b. Taşfîn'in askerî harekâtıyla tekraren Murabıtların hâkimiyeti altına alınmıştır. Bu son olaydan sonra, şehrin Murabıtların elinden çıkmasına ve yeniden askerî harekât düzenlenmesine sebep olan eski yönetim taraftarlarından çok sayıda kişi öldürülmüştür. Yusuf b. Taşfîn, Fas'ı üçüncü kez alışından sonra (1070), şehir surlarını da yıktırıştır. O, şehirdeki mescid, hamam, çarşı, değirmen, sokak ve caddeler yanında evlerin de tamir ve bakımlarıyla, gerekli görülen yerlerde yeni düzenlenmeler yapılmasını sağlamıştır. Yine, her caddede mescid yapılmasını istemiş, Karaviyyûn ve Endelusiyye adlarıyla iki kısımdan oluşan Fas şehrini birleştirmiştir.

Yusuf b. Taşfîn, 464/1072'de Mağrib'teki bütün kabile başkanlarını ve bölgedeki liderleri toplantıya çağırmıştır. Bu çağrı üzerine bölgedeki, Zenâta, Gamâra ve Musâmide (Mesâmide) liderleri toplanmıştır. Yusuf, onları güzel bir şekilde ağırlamış, onlara güzel giysiler ve daha başka çeşitli hediyeler sunmuştur. Bu toplantıda bölge insanların biatını almıştır. Yine bölgedeki yönetici ve komutanlarını denetlemiş, genel anlamda insanların şikâyet ve sıkıntılarını dinleyerek düzeltme yoluna gitmiştir.⁴⁴

Yusuf, bazen bizzat kendisi, bazen de gönderdiği komutanlarıyla başta Fazaz, Miknâse, Tadrâ, Temesna, Sebte, Tanca gibi şehirler olmak üzere, Ceza-yir'den başlayarak bütün Mağrib'te hâkimiyet kurmuştur. Onun çabalarıyla yaklaşık yirmi yıllık bir dönemde bölgenin tamamen Murabıtlara bağlanması gerçekleştirilmiştir.⁴⁵ Mağribu'l-Aksâ'da son olarak 473-475/1081-1083 yıllarında Cebeli Tarık Boğazı'nın Mağrib tarafında bulunan Tanca ve Sebte'den başlayarak Tlemsan'a kadar uzanan sahil şehirleri Murabıtlara bağlanmıştır. Buradaki Bergavâta, Benî Yefren ve Mağrâvi liderlerin hâkimiyetlerine tamamen son verilmiştir. Mağribu'l-Aksâ'nin ele geçirilişi genellikle savaş yoluyla olmuştur. Yusuf b. Taşfîn, burada yaptığı savaşları kazanarak tam olarak hâkimiyet kurduktan sonra 475/1083'te Cezâyir'den Merrakeş'e dönmüştür.⁴⁶

Yusuf b. Taşfîn, Mağrib'te kazandığı başarılarını Sahrâ'daki Lemtûne, Cudâle, Messûfe ve diğer kabilelere mektuplarla duyurmuştur. Onlara mektuplarla birlikte bol bol hediyeler göndermiş ve kendisine destek olmalarını istemiştir. Onun bu çağrısı karşılık bulmuş, Sahrâ bölgesinden 30.000 kişilik süvari birliği kendisine katılmıştır. Böylece Murabıtların çekirdeğini oluşturan kabileler tamamen onun etrafında kenetlenmişlerdir.⁴⁷

Murabıtların Mağribu'l-Aksâ'ya ilk gelişleri, buradaki idarecilerin halka karşı zulümlerine son vermeleri için yapılan davetle başlamıştı. Murabıtlar, dinî duyarlıkları, adalet konusundaki hassasiyetleri, vergi olarak sadece şer'î olanları almakla yetinmeleri gibi özelliklerinden dolayı bölgedeki hâkimiyetlerini hızlı bir şekilde kökleştirmişlerdir. Yusuf b. Taşfîn'in buradaki yaklaşık yirmi yıllık askerî

⁴⁴ Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 27.

⁴⁵ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 139-142; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 24 vd.

⁴⁶ Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 29, 30.

⁴⁷ Hulelu'l-Mevşîyye, s. 33; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 142.

ve siyasi faaliyetleriyle güçlü bir devlet kurulmuştur. Bu dönemde halkın da desteğiyle bölgede bulunan ve bir kısmı Şîî ve Hâricî olan ufak tefek birçok eski hanedan ortadan kaldırılması Mağrib'te Malikiliğin yaygınlaştırılmasıyla dinî ve siyasi birlik sağlanmıştır.⁴⁸

Yusuf b. Taşfîn, Murabıtlar Devleti'nin kurumsal olarak teşekkülünde en önemli kişi olmuştur. O, askerî yapıya bölgede bulunan çok farklı unsurları katmış, askerlerini çeşitli kısımlara ayırmıştır. Diğer yandan şehirlerdeki çeşitli yönetim kademelerine atamalar yapmıştır. Sonuçta ordusu, bandosu, sancakları ve yüz bini bulan asker sayısıyla Mağrib'te en büyük askerî güç olmuştur. Ordusunda, ağırlıklı olarak Lemtûne, Cezûle, Messûfe, Zenâta gibi Berberî kabilelerinden oluşturulan birlikler yer almıştır. O, bölgede bulunan topluluklarla anlaşmalar yapmış, burada kalıcı ve güçlü bir düzen kurmaya çalışmıştır.⁴⁹

Yusuf b. Taşfîn'in ordusunda Türklerin (Oğuz-Ağzâz)⁵⁰ de bulunduğu dair sadece İbn Ebî Zer'de yer alan ve daha sonraki bazı eserlerde de paylaşılan bilginin bir karıştırmadan kaynaklandığını düşünürüz. Kuzey Afrika'da Muvahhidler döneminde (1121-1269), 1180'li yıllarda Eyyûbîlere bağlı bazı birlikler Trablusgarp ve Tunus bölgesinde Muvahhidlerle çeşitli savaşlara girişmişlerdir. Bu Türk birlikleri Muvahhidlere mağlup olup onların askerî varlığına katılmışlardır.⁵¹ Bu tarihlerden sonraki dönemde gerek Kuzey Afrika ve gerekse Endülüs'te yüzyıllar boyunca Türk askerî varlığı Müslüman ordularının bir parçası olarak anılmıştır. Buradaki karışıklığın Yusuf b. Taşfîn (ö. 1106) ile Yusuf b. Abdulmu'min'in (ö. 1184) karıştırılmasından kaynaklandığını düşünürüz. Kuzey Afrika'da daha 9. Yüzyılda Tolunoğulları'ndan itibaren Türkler bulunsa da, onların varlığı genel anlamda Mısır ve çevresinde kalmıştır. Burada anılan Türk unsurunun sadece bir kaynaktan ve Yusuf b. Taşfîn'in (ö. 1106) ordusunda bulunduğu ifade edilmesi ve daha sonraki dönemde Yusuf b. Abdulmu'min (ö. 1184) dönemine kadar tekrar anılmaması muhtemelen bir yanılıgyı göstermektedir. Yusuf b. Abdulmu'min sonrasında Muvahhidler ve onların devamı olan Merîniler gibi devletlerin askerî yapısı içinde Türkler hep bulunmuştur.

3. Yusuf b. Taşfîn'in Endülüs'ü Murabıtlar Devleti'ne Bağlaması

Yusuf b. Taşfîn liderliğindeki Murabıtların güçlerinin zirvesine çıktıkları bu dönemde Endülüs Müslümanları Hıristiyan saldırıları ve kendi aralarındaki rekabet ve düşmanlık yüzünden çok zor günler geçirmektedirler. Aslında Endülüs'te XI. yüzyıl başlarında (1009), Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılması (1031) öncesinde bölünmeler başlamıştı. Bu bölünmelerle Endülüs şehirlerinde Dûvelü't-Tavâif denilen irili ufaklı yirminin üzerinde⁵² emirlik ortaya çıkmıştı. İbnu'l-

⁴⁸ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 143, 144; İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-Mutrib*, s. 127, 129, 137.

⁴⁹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 25.

⁵⁰ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 139; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 25.

⁵¹ *Kitâbu'l-Istibsâr fî Acâibu'l-Emsâr*, Müellifi meçhul, yayınlayan, Sa'd Zağlûl Abdulhamid, Bağdat, 1985, 111 vd.; Ticânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed (ö. yaklaşık 717/1318), *Rihletu't-Ticânî*, yay. Hasan Hasenî Abdulvehhâb, Matbaatu'r-Rustemiyye, Tunus 1985, s. 103-115; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 178 vd.

⁵² Endülüs'te ortaya çıkan ve çokları küçük bir bölgede kısa süreli olarak varlık gösterip kaybolmuş olan irili ufaklı emirlik sayısı 40'a kadar çıkarılmaktadır. Bkz. R. Dozy, Spanish İslam, *Doğuştan* → →

Hatîb, bu durumu şu dizeleriyle mübalağalı bir şekilde ifade etmiştir:

“*Hilafet kurumu tamamen dağılınca / ve tamamen yok olup ondan hiçbir iz kalmayınca*”

“*Her yerde, her noktada bir kral çıktı! / ve her dalda bir horoz ötmeye başladı!*”⁵³

Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılması (1031), İspanya'nın kuzeyindeki Hıristiyan krallıkların Müslümanların elindeki toprakları işgal etme konusundaki heveslerini kamçılıyordu. İbnu'l-Hatîb'in dediği gibi ortaya çıkan yeni emirlikler, kendilerini tamamen yok etmek isteyen Hıristiyan güçlerden daha çok birbirlerini tehlike saymışlardı. Onlar, neredeyse siyasetlerini de tamamen birbirlerine üstünlük sağlamak üzerine kurmuşlardı. Bundan dolayı bu emirlikler çoğu kez Hıristiyanlarla anlaşmalar yapıp, onlara cizye ve haraç vererek birbirleriyle savaş yapmışlardır. Bunun sonucu olarak bir yandan kendi aralarındaki bu savaşlarla askerî ve siyasi olarak kan kaybına uğrarken, diğer yandan da Hıristiyan krallıklara verdikleri haraçlarla ve onlardan temin ettikleri paralı askerlerle, onların Müslümanlar arasındaki iç çatışmalardan daha da palazlanmalarına destek olmuşlardı.⁵⁴ Bu dönemde Endülüs'te Müslümanların durumu günden güne zayıflamıştı. Onlar, Hıristiyan krallıklarla yaptıkları anlaşmalar gereğince ekonomik kaynaklarını sürekli onlara akıtarak günden güne daha kötü duruma düşüyorlardı. Sonuçta yarım asırdan fazla süren Mulûku't-Tavâif döneminde Endülüs Müslümanları sürekli kendi aralarında, birbirleriyle mücadele etmişlerdi. Müslüman emirler Hıristiyan krallar elinde oyuncak olmuşlar, yaşamalarını onların desteğine bağlı kabul etmeye başlamışlardı. Bu dönemde, zaman zaman yardım anlaşmaları veya tehditlerle Müslümanlara ait bazı kale ve şehirler Hıristiyan krallıklara teslim edilmişti. Müslümanların Endülüs'teki en önemli şehirlerinden olan Tuleytula'nın Kastilya kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirilmesi de (1085), askerî bir başarıdan daha çok siyasi manevralarla gerçekleşmişti.⁵⁵ Tuleytula'nın Hıristiyanlar tarafından alınması, Endülüs'teki güç dengelerin çok bariz şekilde Hıristiyanlar eline geçtiğinin göstergesi olmuştu. Bu durum, Endülüs'teki Müslümanlar cephesinde büyük bir kaygıya sebep olmuş, Murabıtların bölgeye hâkim olmasından önceki son Gırnata emiri Abdullah'ın deyişiyle “*bü-*

→ →

Günümüze Büyük İslam Tarihi içinde, çev. Adil Bebek vd. Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, V, 18-29.

⁵³ İbnu'l-Hatîb, *Lisanu'd-Dîn, Şerhu rakamu'l-hulel*, Tunus, 1316, s. 45; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 31. Bu şiirin metni şöyledir:

حتى إذا سلك الخلافة انتشر وذهب العين جميعا والأثر
قام بكل بقعة ملك وصاح فوق كل غصن ديك

⁵⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 74, 167-172; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 31, 34.

⁵⁵ Hıristiyanlar Tuleytula'yı savaşarak değil, Müslümanlar için güvenlik ve özgürlükler içeren bir anlaşma ile teslim almışlardır. Daha önce Tuleytula'yı haraca bağlamışlar, uzun süre muhasara altında tutmuşlar ve sonuç olarak da Emir Yahya el-Kadir ile anlaşarak şehre savaşız bir şekilde girmişlerdir. Yahya'nın daha önce burada rakiplerine karşı kendisine yardım ederek emir olması konusunda destek vermesinden dolayı Leon-Kastilya Kralı Alfonso'yla olan ilişkileri şehrin teslimiyle sonuçlanmıştır. Bu şekilde şehrin tesliminden sonra buradaki Müslüman nüfusun önemli bir kısmı diğer Müslüman bölgelere göç etmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Özdemir, M. 'Tuleytula', *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, C. XLI, 365; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, I, 441.

yük bir sarsıntı”(recçetun azîmetun) yaratmıştı.⁵⁶ Bu kaygı ve korkunun sonucu olarak Tâife emirlerinden bazıları yardım talebiyle Yusuf'la temasa geçmeye başlamışlardı. Bunların başında da İşbiliye ve çevresine hâkim olan Abbadîler emiri Mu'temid (1068-1091) gelmekteydi. Mu'temid, Yusuf'a bir mektup göndermiş,⁵⁷ mektubunda Hıristiyanların Müslümanlara saldırdıklarını, kendilerine ait bölgeleri ele geçirdiklerini, halkı esir ettiklerini, camileri kiliseye çevirdiklerini, minarelerden çan sesleri yükseldiğini dile getirmişti. Diğer yandan Endülüs'teki âlimlerden oluşan çeşitli heyetler de Endülüs'teki Müslümanların içinde bulunduğu durumu Yusuf b. Taşfîn'e gözyaşlarıyla anlatarak yardım talebinde bulunmuşlardı.⁵⁸

Bazı kaynaklarda bu yardım talebinin daha Tuleytula düşmeden önce ortaya çıktığı rivayet edilmektedir. Endülüslü Müslümanlar, Alfonso VI'nın Müslümanlara ait bölgelere saldırılarını sıklaştırması ve kendilerinin de saldırılara güçlü bir şekilde karşı koyamadıkları için çare olarak Yusuf b. Taşfîn'e müracaat etmişlerdir. Yusuf, bu ilk yardım çağrısı geldiğinde Endülüs'e geçiş güzergâhında olan Sebte ve Tanca'yı henüz alamadığını belirtmiş ve ancak buraları aldıktan sonra kendilerine yardım edebileceğini söylemiştir.⁵⁹ Tuleytula'nın düşmesiyle yardım talepleri daha da artmış ve yardım konusu aciliyet kazanmıştır. Yusuf bu arada Mağrib'te, Sebte ve Tanca dâhil olmak üzere bütün bölgede hâkimiyetini kurmuş bulunuyordu.

VI. Alfonso'nun 478/1085'de Tuleytula'yı işgal etmesinden sonra,⁶⁰ bu sefer Endülüs'ün kuzey doğusundaki önemli şehirlerinden Sarakusta'yı (Saragossa) da kuşatarak Müslümanlara yönelik saldırılarına devam etmiştir. Sonuç olarak kendilerini VI. Alfonso karşısında zayıf gören Müslüman emirler Kurtuba ve İşbiliye'de toplantılar yaparak çıkış yolu aramışlardır. Toplantılar sonunda Murâbitlardan yardım istemek için ortak imzalı bir mektup kaleme almaya karar vermişlerdir. Eftasî Emiri Mütevekkil'in kaleme aldığı mektup on üç emirin imzasıyla Yusuf b. Taşfîn'e gönderilmiştir. Mektubun gönderilmesi işini de son Abbâdî emiri Mu'temid Ale'llah üstlenmiştir. Hatta bazı rivayetlere göre Mu'temid, 479/1086'da Mağrib'e geçerek bizzat Yusuf b. Taşfîn'le görüşmüştür.⁶¹ Yusuf, Endülüs heyetini en iyi şekilde ağırlamış ve onların yardım isteğini olumlu karşılamıştır. O, ordusunun Endülüs'te bir üst kurması için Abbâdîler'in elindeki Cezîretu'l-Hadrâ'nın kendilerine tahsis edilmesini istemiş, Mu'temid b.

⁵⁶ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkeratu'l-emîr Abdullah*, s. 101.

⁵⁷ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 190. Ayrıca bkz. İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 142; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, s. 188, 189; Mehmet Özdemir, "Zellâka Savaşı", XLIV, ss. 222, 223.

⁵⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 102, 103; Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 147; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 33-38; Makkarî, *Nefhu't-tib*, IV, 159, 160. *Hulelu'l-mevşiyye*'de Endülüslülerin yardım talep eden mektupları ve Yusuf'un onlara yardım edeceğine dair cevabi mektubu yer almaktadır.

⁵⁹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 29, 30.

⁶⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 439.

⁶¹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 190; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 113; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 447; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-Mutrib*, s. 143, 144; Özdemir, "Zellâka Savaşı", XLIV, 222.

Abbâd da Yusuf'un bu isteğini kabul etmiştir.⁶²

3.1. Yusuf b. Taşfin'in Endülüs'e Geçişi ve Zellâka Savaşı

Murâbit ordusu 479/1086 yılı yazında, 15 bin kişilik süvari birliği ile Endülüs'e geçmiştir. Onu burada Mu'temid devletinin seçkinlerinden oluşan yüz kişilik bir heyetle karşılamış ve onlara hayal bile etmedikleri değerli hediyeler takdim etmiştir.⁶³ Mu'temid onu bir müddet dinlenmesi için İsbiliyye'ye davet etse de o, buraya düşmanla savaşmaya geldiğini belirterek bir an önce savaş mahalline hareket etmek gerektiğini söylemiştir. Daha sonra doğu Endülüs'e doğru harekete geçilmiştir.⁶⁴

Yusuf, Hıristiyanlara karşı savaşında Endülüs'teki emirlerin de kendi yanında yer almalarını istemiş ve onların birçoğu Yusuf b. Taşfin'e askerî destek vermeyi kabul etmişlerdir.⁶⁵ Yusuf'un Endülüs'e geçişinde binek olarak deve getirmiş olmasıyla, Endülüslülerden birçoğu ilk defa bu hayvanı görmüşler ve deve sesi duymuşlardır.⁶⁶ Yusuf b. Taşfin komutasındaki birleşik Müslüman ordusu İsbiliyye'den Eftasiler'in başşehri Batalyevs'e (Badajoz) doğru hareket etmiştir.

Yusuf Endülüs'e geçer geçmez burada Müslümanlar lehine olumlu gelişmeler başlamıştır. Nitekim VI. Alfonso'nun başlattığı Sarakusta kuşatmasında sona doğru gelinmişken Yusuf b. Taşfin'in gelişi haber alınınca kuşatma kaldırılmıştır. Kral, hızla Tuleytula'ya dönerek olabildiğince güçlü bir ordu hazırlamaya çalışmıştır.⁶⁷ Diğer yandan Turtûşe'yi kuşatma altında tutan Aragon kralı da kuşatmayı kaldırarak VI. Alfonso'nun birleşik ordusuna katılmıştır. Sonuçta Hıristiyan bölgesinde seferberlik başlatılmış, eli silah tutan herkesin bu savaşa katılması istenmiştir. Hıristiyan güçlerden Aragon, Galicia (Cilfkiyye), Asturias, Leon ve Güney Fransa'dan katılanlardan oluşan bir birleşik Hıristiyan ordusu kurulmuştur. Büyük bir kibir içindeki VI. Alfonso, Yusuf b. Taşfin'e aşağılayıcı ve tahrik edici ifadelerin yer aldığı bir mektup göndererek meydan okumuştur.⁶⁸

Müslüman ve Hıristiyan orduları, Batalyevs'in yaklaşık 8 km. kadar kuzey doğusunda yer alan Zellâka ovasında konuşlanmışlardır.⁶⁹ Bu savaşa katılan orduların asker sayısı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Buradaki Müslüman askerlerin sayısı için 50.000 rakamı verilirken, Hıristiyan ordusunu 300.000'e kadar çıkarırlar. Bu konuda çok farklı rakamlar verilmekle birlikte M. Özdemir, İslâm kaynaklarının Hıristiyan ordusunun, Hıristiyan kay-

⁶² Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 139.

⁶³ Merrakuşi, *Mu'cib*, s. 191; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 144,145; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 38; Muhammed Abdullah İnan, *Devletu'l-İslam fi'l-Endelus Kısmu's-Sânî, Devletu't-Tavâif münzû kıyâmihâ hattâ'l-fethi'l-Murâbitî*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1997, 320; Özdemir, *Zellâka Savaşı*, XLIV, 222.

⁶⁴ Merrakuşi, *Mu'cib*, s. 192.

⁶⁵ Merrakuşi, *Mu'cib*, s. 192; Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s.104, 105; *Hulelu'l-l-mevşîye*, 50, 51; İnan, *Devletu't-Tavâif*, 321.

⁶⁶ Merrakuşi, *Mu'cib*, s. 191-193; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 115; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 37, 38.

⁶⁷ Merrakuşi, *Mu'cib*, s. 192; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 145, 146.

⁶⁸ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 39; İnan, *Devletu't-Tavâif*, 322; Carım, *Yusuf b. Taşfin*, s. 43; Şeyban, *Reconquista*, s. 149, 150.

⁶⁹ İbnu'l-Esir, VIII, 447. Mehmet Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' C. XLIV, 222, 223.

naklarının da Müslüman ordusunun daha büyük olduğunu söylediklerini ifade etmektedir. Bu konudaki farklı rivayetlerin ele alınmasıyla, iki orduda da yaklaşık 100.000 civarında asker bulunduğunun kabul edilebileceğini söyler.⁷⁰

İbnu'l-Esîr, Alfonso'nun ordusunun çokluğuna dikkat çekerek onun, bundan dolayı kibirlenerek, kendisini kesinlikle yenilmez bir güce sahip olarak gördüğünü rivayet etmiştir.⁷¹ Kral, ordusunu iki parçaya ayırmış, her birimin başına komutanlar atamış ve kendisi de merkez kuvvetlerinin başına geçmiştir. Yusuf b. Taşfîn, savaş başlamadan önce Müslümanların genel uygulaması gereğince Kastilya Kralına “*ya Müslüman olması, ya da cizye ödemesi teklifinde bulunmuş, bunlardan birini kabul etmezse kendisiyle savaşacağı*” bildirmiştir. Kral V. I Alfonso, Yusuf'un bu çağrısını içeren mektubu okuttuktan sonra çok sinirlenerek mektubu yere fırlatmış ve Yusuf'a cevabını savaş meydanında savaşarak vereceğini bildirmiştir.⁷²

Yusuf ve Mu'temid'le birlikte Endülüslü Fakihler askerlere savaş esnasında sabır ve sebat konusunda teşviklerde bulunmuşlardır. Yine, savaştan kaçmaları ve bozgun konusunda askerlere uyarılarda bulunan vaazlar vermişlerdir.⁷³ Diğer yandan Hıristiyan din adamları da ordularını savaşa teşvik ve dinî anlamda motive etmişlerdir.⁷⁴

Alfonso VI, Müslüman elçilerle perşembe günü yaptığı görüşmesinde; Cuma gününün Müslümanlar, Cumartesinin ordusunda bulunan çok sayıdaki Yahudiler, pazar gününün de Hıristiyanlar için kutsal gün olduğunu söyleyerek savaşın Pazartesi günü yapılmasını teklif etmiştir. Yusuf, bu teklifi olumlu karşılamış, ancak bu teklif sonrasında gerek Yusuf, gerekse Abbâdî Emiri Mu'temid, Hıristiyan ordusunu sürekli gözetim altında tutmuşlar, casusları vasıtasıyla Hıristiyan ordugâhından haberdar olmaya çalışmışlardır. Sonuçta Hıristiyan ordusunun ani bir baskın için harekete geçmeye hazırlandığını öğrenmişler, Kastilya kralının asıl hedefinin Cuma günü saldırıya geçerek Müslümanları gafil avlamak olduğunu anlamışlar ve ordularının bu duruma hazır olmasını sağlamışlardır. Nitekim beklendiği gibi Hıristiyanlar Cuma günü (12 Recep 479/23 Ekim 1086)⁷⁵ Müslümanlara karşı hücumla geçmişler ve bu ilk saldırı püskürtülmüştür. Ancak Hıristiyanların yoğun saldırıları devam etmiş, bu durum karşısında Endülüslü askerlerin çoğu Batalyevs'e doğru kaçmaya başlamışlardır. Yusuf'un yanında Endülüs kuvvetlerinden sadece Mu'temid idaresindeki işbiliye askerle-

⁷⁰ Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223. Bu konuda ayrıca bkz. İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323. Bu savaşta asker sayısı ile ilgili olarak bkz. Abdullah b. Ballukkîn, 104, 105; Hulelu'l-mevşîyye, s. 56; Süheyl Zekkâr, Fâyize Muhammed el-Kilâs, *Târihu'l-Endelus*, Câmîiatu Dimeşk, Dimeşk, 2012, 184; Şeyban, *Reconquista*, s. 150.

⁷¹ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447.

⁷² İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 115; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-Mutrib*, s. 146; Hulelu'l-mevşîyye, s. 53; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 38; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 186.

⁷³ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 41.

⁷⁴ Şeyban, *Reconquista*, s. 150, 151.

⁷⁵ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 194, 195; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 147; Hulelu'l-mevşîyye, s. 59; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 41, vd.; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 45, 47; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 186. Savaşın ay ve gün olarak tarihi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu konudaki farklı rivayetler için bkz. İnân, 323; Şeyban, *Reconquista*, s. 151.

ri kalmıştır.⁷⁶ Bu arada Yusuf atı üzerinde sürekli olarak ordusunun safları arasında dolaşarak onlara moral vermiştir. Yusuf askerlerine günün, savaş ve şehit olmak isteyenlerin günü olduğunu söyleyerek onları cihada teşvik etmiştir.⁷⁷

Fuad Carim, Yusuf Taşfin'in Endülüs Müslümanlarını saran yığınlığın kendi askerlerini etkilemesinden çekinerek, Endülüslü askerlerle kendi askerlerini birbirine karıştırmadığını belirtir. Onun ifadesine göre, Yusuf çok cüretkâr bir plan hazırlamış, ancak bu planın Endülüslü Müslüman emirleri ürküteceği kaygısıyla onlardan gizli tutmuştur. Yusuf'un bu savaşta bir başka dikkat çeken uygulaması ise düşman karargâhını çembere almaya yönelik hücum şekli olmuştur.⁷⁸

Alfonso VI, ordularını Müslümanlara karşı Cuma günü hücumla geçirmiştir. İlk hücumla birlikte Endülüslü askerlerin büyük bir kısmının savaş alanından kaçması üzerine Müslüman ordusunun dağıldığını düşünen Kral Alfonso VI, ordusunun merkez kuvvetlerini de savaş alanına sürmüştür. Bu sırada Yusuf kendi ordusunun başında savaşın gidişatını takip etmekteydi. O, kralın bu aceleliliğinden faydalanarak karşı hücumla geçerek Hıristiyan ordusunu tam bir kuşatma altına almıştır. Bu durumda Alfonso VI, büyük bir paniğe kapılarak, Endülüs kuvvetlerini kovalamak bir yana kendi karargâhını koruma telaşına düşmüştür.⁷⁹ Başlangıçta kaçan Endülüslü askerler de savaşın Müslümanlar lehine döndüğünü görünce geri dönmüşlerdir. Bu çetin mücadele sonunda Kral Alfonso VI, çok az sayıdaki askerleriyle birlikte yaralı olarak kaçarak canını zor kurtarmıştır. Böylece Yusuf b. Taşfin'in Kastilya kralı Alfonso VI ile Zellâka (Sagrajas/Sacralias) denilen bu yerde yaptığı savaş, Hıristiyan birleşik ordusunun büyük bir mağlubiyete uğramasıyla sonuçlanmıştır.⁸⁰

Merrakuşî, Müslümanların Cuma namazının ilk rekâtını kılarken Hıristiyan saldırısının başladığını rivayet etmektedir. Ayrıca o, Yusuf'un kralların yapılan anlaşmaya aykırı hareket etmeyeceklerini düşündüğü için en güzel kıyafetleriyle Cuma namazı için saf tuttuğunu da belirtir. Murabit sultan, Alfonso VI ile yaptığı anlaşma gereğince savaşın Pazartesi yapılacağını beklemekteydi. Ancak Alfonso VI, anlaşmayı ihlal etmiş, hile yapmış ve Müslümanların namaz kılmalarını fırsat bilerek saldırıya geçmiştir. Müslümanların hızla toparlanıp, tecrübeli komutan Yusuf b. Taşfin'in karşı ataklarıyla zafer kazanılmıştır.⁸¹

Bu zaferden sonra, Yusuf b. Taşfin, Mağrib ve Endülüs'teki merkezlere fetihnameler göndermiştir. Bu fetihnameler camilerde okunarak zafer haberi

⁷⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 447; *Hulelu'l-meşşiyye*, s. 57-59; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325.

⁷⁷ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 42, 43.

⁷⁸ Carim, *Yusuf b. Taşfin*, s. 45-49.

⁷⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325; Şeyban, *Reconquista*, s. 152, 153.

⁸⁰ Bu zafer ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 190-196; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 116; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-Mutrib*, s. 143-152; *Hulelu'l-Meşşiyye*, s. 59-66; Mehmet Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325, 326; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus* s. 90, 191.

⁸¹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 194, 195.

herkese duyurulmuştur. Müslümanlar Endülüs ve Mağrib'de şükür namazları kılmışlar, köleler azat etmişler, sadakalar dağıtmışlar ve bu zaferi şenliklerle kutlamışlardır.⁸² Diğer yandan Endülüslü şairler de zaferle ilgili kasideler söylemişlerdir.⁸³

Zellâka Savaşı'nda öldürülen Hıristiyan askerlerinin sayısı hakkında kaynaklarda çok farklı rakamlar verilmektedir. *Hulelu'l-Mevşiyye*'de sadece İbn Abbad'ın bulunduğu yerdeki ölü sayısının 24 bin olduğu belirtilir. Toplamda ise bu sayı 200, hatta 300 bine kadar çıkarılmıştır. Hıristiyan ordusundaki öldürülen askerlerin kafalarının kesilerek çeşitli Endülüslü şehirlerine onar binlik gruplar halinde gönderildiği de rivayet edilmiştir.⁸⁴ el-Makkarî'de "eşsiz" ⁸⁵ olarak nitelenen bu zafer sonunda Alfonso VI'nın ordusundaki askerlerden sadece yüz civarında kişinin kurtulduğu rivayet edilmiştir.⁸⁶ Kanaatimizce İnan'ın da belirttiği gibi savaşta öldürülen Hıristiyan askerlerinin sayısı ile ilgili verilen rakamlar oldukça mübalağalıdır. Ancak tartışma götürmeyen gerçek şudur ki, Müslümanlar birleşik Hıristiyan ordusuna kesin ve ağır bir yenilgi tattırarak, askerî anlamda bir felaket yaşatmıştır.⁸⁷ Savaşın tanıklarından olan Abdullah b. Bulukkîn, Hıristiyanların tamamen dağıldıklarını, çok ağır bir yenilgi yaşadıklarını ve çok sayıda Hıristiyan askerinin öldüğünü, Müslümanların kaybının ise, kıyaslanamayacak kadar az olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

Özdemir, Zellâka'da kazanılan bu zaferden Müslümanların gerektiği gibi yararlanamadıklarını, Abbâdî Emîri Mu'temid'in Yusuf b. Taşfîn'e kaçmakta olan Hıristiyan kuvvetlerinin takip edilmesi teklifini Murâbit sultanın ihtiyatlı davranarak kabul etmediğini belirtmiştir.⁸⁹ Yusuf, bu savaştan hemen sonra Mağrib'e dönmüştür. O, maksadının mal/ganimet elde etmek olmadığını göstermek için, elde edilen ganimetleri de Endülüslülere bırakmıştır. Onun bu davranışı Endülüslüler tarafından, sevgi, saygı, hayranlık ve şükranla karşılanmıştır.⁹⁰

Yusuf b. Taşfîn, Zellâka zaferi sonrasında, Mağrib'e dönmeden önce Endülüslü liderlerle bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Endülüslü liderlere birlik beraberlik içinde olmalarını, birbirlerine destek olmalarını, ittifak halinde oldukları sürece Hıristiyanların kendilerine güç yetiremeyeceğini, ancak birbirine destek olmak yerine dağınık ve param parça olmaya devam ederlerse yok olacaklarını

⁸² Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 149, 150; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 62, 63; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletü't-Tavâif*, 325, 328.

⁸³ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195, 196; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 151; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 44.

⁸⁴ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 149; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 63; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 50.

⁸⁵ Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 439.

⁸⁶ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 149-151; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 62, 63; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 439; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletü't-Tavâif*, 325; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 49.

⁸⁷ İnân, *Devletü't-Tavâif*, 328.

⁸⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 106.

⁸⁹ Özdemir, "Zellâka Savaşı," XLIV, 223. Benzer bir yorum için bkz. İnân, *Devletü't-Tavâif*, 327, 328.

⁹⁰ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 107; Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 198-211; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 116; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 65; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 44; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223.

belirten nasihatlerde bulunmuştur.⁹¹ Onun bu konuşması Endülüslü emirler tarafından onaylanmış, ancak istenilen birlik ve beraberlik bir türlü gerçekleşmemiştir.

Yusuf b. Taşfîn'in bu şekilde aniden Mağrib'e dönme kararı almasında, Merrakeş'te hasta vaziyette bıraktığı veliaht oğlu Ebû Bekir'in ölüm haberinin zafer gününde kendisine ulaşmasının etkili olduğu rivayet edilmiştir.⁹² İşbiliye emîri Mu'temid, Yusuf b. Taşfîn'e olan saygı ve minnet duygusunun gereği olarak onu İşbiliye'den gemiye bineceği sahile kadar uğurlamıştır.⁹³

Zellâka zaferi, yaklaşık bir asırdır Hıristiyanlar karşısında güç kaybeden ve zafer yüzü görmeyen Endülüs Müslümanları için büyük bir moral kaynağı olmuştur. Endülüs tarihinde Müslümanların Hıristiyanlar karşısında sürekli gerilediği ve zafer konusunda hemen tüm ümitlerini kaybettikleri bir dönemde gerçekleşen bu zafer, onlar için güven ve umut kaynağı olmuş, Müslümanların maneviyatlarını yükseltmiştir. Yine bu zaferle, bir süre Hıristiyan yayılması durdurulmuş, XI, XII. yüzyıl gibi erken bir dönemde hızla neticeye ulaşabilecek Müslümanların elindeki toprakların işgali (reconquista) hareketinin XV. yüzyıl sonlarına kadar gecikmesi sağlanmıştır. Diğer yandan bu savaşla Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'ün askerî gücünü tanıma imkânı bulmuş ve Endülüs'te gördüğü ortamdan dolayı da zihninde burayı Murabıtlara bağlama fikri şekillenmeye başlamıştır.⁹⁴ *Hulelu'l-Mevşiyye*'de bu zaferin ne kadar önemli ve büyük olduğunun ifadesi anlamında, Zellâka zaferi İran fethindeki dönüm noktaları olan Yermuk ve Kadisiye zaferlerine benzetilmiş, hatta o zaferlerden daha önemli ve büyük olduğu iddia edilmiştir.⁹⁵

İbn Ebî Zer'in ifadesiyle, bu zaferden sonra Yusuf b. Taşfîn'e daha önce kimseye verilmeyen "*emîru'l-müslümîn*" unvanı verilmiştir.⁹⁶ Bu unvan kendisinden sonra da diğer murabit liderler ve onların davasını güden Benî Gâniye liderleri tarafından kullanılmıştır. Ancak, kaynaklarda Abdullah b. Yasin'in Zellâka Savaşı'ndan çok önce, daha Murabıtlar Hareketinin yeni başladığı dönemde tayin ettiği komutanına "*emîru'l-müslimîn*" lakabını verdiği de rivayet edilmektedir.⁹⁷

3.2. Yusuf'un İkinci Kez Endülüs'e Geçişi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Yusuf b. Taşfîn'in Mağrib'e dönmesinden bir süre sonra Alfonsu VI Müslümanlara yönelik saldırılarını yeniden başlatmıştır. Bu saldırılarda Liyyit/Lebit

⁹¹ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtü'l-emîr Abdullah*, s. 106, 107; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.191, 192.

⁹² İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 152; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 66; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 44; İnân, *Devletü't-Tavâif*, 329; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.192; Şeyban, *Reconquista*, s. 154.

⁹³ Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 44; Şeyban, *Reconquista*, s. 152.

⁹⁴ *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 66; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223.

⁹⁵ *Hulelu'l-mevşiyye*, 66; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.191.

⁹⁶ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 149.

⁹⁷ Kâdi İyâz b. Musa b. İyâz Sebî (ö. 544/1149), *Tertibu'l-medarik ve tekribu'l-mesâlik li-ma'rîfeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, Rabat, 1983, 82; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 141.

(Aledo) Kalesi önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Bu kale, Doğu Endülüs'te Tudmir bölgesinde Lûrka yakınlarında çok sarp ve yüksek bir yerde Alfonso VI tarafından işgal edilmiş, Müslüman bölgesinin ortasında Hıristiyanların elinde bulunan bir kaleydi. Müslümanlara bu kaleden düzenlenen saldırılara karşı koymak ve kaleyi ele geçirmekten aciz kalan Endülüs Müslümanları, Zellâka Zaferinden iki yıl sonra 481/1088'de Yusuf b. Taşfin'e bir heyet göndererek yeniden yardım istemişlerdir. Endülüslü emirlerden Mu'temid b. Abbad Merrakeş'e bizzat giderek Yusuf'tan yardım talebinde bulunmuştur. O, Yusuf'a bu işin önemini Abdullah b. Bulukkîn'in ifadesiyle, "vurgulu *bir şekilde (azzame lehu şe'ne Lıyyî)*" anlatmış, bu kale alınmadan Müslümanların Endülüs'te rahat edemeyeceklerini söylemiştir. Sonuçta Yusuf'u Endülüs'e ikinci kez geçmeye ikna edilmiştir.⁹⁸

Yusuf Endülüs'e geçip Cezîretu'l-Hadrâ'ya karargâh kurmuş ve burada onu İbn Abbâd karşılamıştır. Yusuf ilk iş olarak Endülüslü emirlere kendisiyle birlikte bu savaşa katılmaları konusunda çağrıda bulunmuş ve Lıyyît kalesine gelmelerini istemiştir. Endülüslü bazı emirlerin de desteğiyle, içinde 1000'i şövalye 12.000 askerin bulunduğu Lıyyît Kalesi'ne hareket edilmiştir (Rebîulevvel 481/Haziran 1088).⁹⁹ Buradaki kuşatma ve savaş bir ay boyunca gece gündüz devam etmiştir. Mu'temid ve Yusuf savaşın ancak kaledekilerin uzun bir süre kuşatma altında tutularak tamamen ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmeleriyle düşeceği, yani zaferin ancak çok uzun bir sürede gerçekleşeceği kanaatine varmışlardır. Bu sırada kaledekiler de Alfonso VI'dan yardım istemişler ve Alfonso'nun büyük bir orduyla bölgeye yöneldiği haberi gelmiştir. Endülüslü emirler, kuşatmanın uzaması nedeniyle ordunun masraflarını karşılama konusunda isteksiz davranmaya başlamışlardır. Endülüslü askerler de işin uzamasından dolayı kuşatmayı sürdürmekten usanmışlar ve kuşatma mahallinden ayrılmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Yusuf kuşatmanın kaldırılmasına karar vermiştir.¹⁰⁰ Bütün bunlara ek olarak Mursiye valisi İbn Reşîk, Mu'temid'e isyan etmiş, vergisini Alfonso VI'ya vererek ona bağlanmıştır. Yusuf, İbn Reşîk'in üzerine bir birlik göndererek tekrar Mu'temid'e itaate davet etmişse de o kaçarak kurtulmuştur.¹⁰¹

Hulelu'l-Mevşıyye'de Alfonso'nun kaleye ulaştığında kale halkının açlıktan ölmek üzere oldukları ve onun bu kaleyi daha uzun süre korunamayacaklarını düşünerek tahliye kararı verdiği belirtilir. Buna göre kaledekiler çıkarılmış, kale yıkılarak terk edilmiştir.¹⁰²

⁹⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah*, s. 108; *Hulelu'l-mevşıyye*, 66-68; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 195-197; Carım, *Yusuf b. Taşfin*, s. 54-56; Şeyban, *Reconquista*, s. 154, 155.

⁹⁹ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 152.

¹⁰⁰ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 112, 113; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 201; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

¹⁰¹ *Hulelu'l-mevşıyye*, 68-70; Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 108-111; Zekkar, 197.

¹⁰² *Hulelu'l-mevşıyye*, 70. Ayrıca bkz. İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 199; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

Yusuf burada bulunduğu süre içinde yoğun bir şekilde Endülüslü emirler ve âlimlerin birbirleriyle ilgili şikâyetlerine muhatap olmuş ve bu şikâyetlere elinden geldiği kadar çözümler üretmeye çalışmıştır.¹⁰³

3.3. Yusuf b. Taşfîn'in Endülüs'ü Murabıtlara Bağlaması

Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'e ilk geçişinde Emîr Mu'temid b. Abbad ve ileri gelen adamları tarafından Ceziretu'l-Hadrâ'da karşılanmış ve kendisi için büyük bir tören yapılmıştı. O, burada hayalinden bile geçmeyen ikramlarla, hediyelerle karşılanmıştı. Merrakuşî, Endülüs'e hâkim olma fikrinin Yusuf'un gönlünde o günden itibaren başladığını ifade eder.¹⁰⁴ Ancak Yusuf, konuşmalarında amaçlarının Endülüs'ü Hıristiyanların işgalinden kurtarmak olduğunu ifade etmiştir. O, kazandığı Zellâka zaferiyle, Endülüs halkının gönlünde taht kurmuş, burada kendisinin çok sevilen büyük bir lider olarak görülmesini sağlamıştı.¹⁰⁵ Yusuf, Zelleka zaferinden sonra Mağrib'e döndüğünde ileri gelen adamlarıyla konuşurken: '*Ben bu güne kadar bir devletim olduğunu ve bir şeye sahip olduğumu sanıyordum. Ancak Endülüs'ü gördükten sonra sahip olduğum her şey gözümde iyice küçüldü.*'¹⁰⁶ diyerek Endülüs'e olan hayranlığını ifade etmiştir.

Diğer yandan Murabıtların Endülüs'e davet edilmelerinden itibaren Yusuf'un bu ülkeye tamamen hâkim olmaya çalışacağına dair tereddütler hep olmuştur. Özellikle Yusuf'un Endülüs'e ikinci geçişi esnasında ve sonrasında buradaki bazı liderler belki de bu kaygılarından dolayı Yusuf'tan uzak durmaya ve ona destek vermekten kaçınmaya başlamışlardır. Hatta Mu'temid'in oğlunun babasına uyarıda bulunarak Yusuf'a destek olmanın Endülüs'teki devletlerini kaybetmelerine mal olacağını söylediği rivayet edilir. Mu'temid ise oğluna, "*Çocuklarımıza hükmedenlerin domuz çobanı Hıristiyanlar olmasından, deve çobanı olan Murabıtlar olması daha iyidir*" demiştir.¹⁰⁷ Aslında bu ifadelerden Endülüslülerin Hıristiyanları ve Murabıtları kendilerinden daha aşağı bir konumda gördükleri anlaşılmaktadır. Kendileri askerî olarak zayıf olsalar da bilim, medeniyet ve yaşam seviyesi açısından iki güçten de daha ileri bir durumdaydılar. Onların Hıristiyanlara ya da Murabıtlara boyun eğmeleri medeniyet bakımından kendilerinden daha düşük seviyede gördükleri güçlere boyun eğmek anlamına geliyordu. Ancak askerî güçlerinin bu güçlere karşı koyacak durumda olmaması onları çaresiz bırakmıştı.

Yusuf, Endülüs'e ikinci gelişinde burada kaldığı dört aylık dönemde ülkedeki dağınıklığı, emirler arasındaki rekabeti, âlimlerin onlardan ve kendisinden beklentilerini daha yakından müşahade etme fırsatı bulmuştur.¹⁰⁸ Bu dönem aynı zamanda onun Endülüs'ü Murabıtlara bağlanmaya karar verdiği dönem

¹⁰³ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkîrâtu'l-emîr Abdullah*, s. 110-113; *Hulelu'l-mevşîyye*, 69, 70; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 199-201.

¹⁰⁴ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 191.

¹⁰⁵ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 196, 200, 226.

¹⁰⁶ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 199.

¹⁰⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 113, 114; *Hulelu'l-mevşîyye*, 44, 45; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 34, 35; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 53.

¹⁰⁸ Abdullah, s. 112, 113; Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195, 196; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 201; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

olmuştur. Buradaki emirlerin birbirini çekememe, birbirine karşı ihanet, aralarındaki bölünmüşlük, düşmanca rekabet ve Hıristiyanlarla her türlü işbirliği yapmalarından¹⁰⁹ rahatsız olan Yusuf, Taife emirlerini ortadan kaldırıp bölgeyi tamamen Murâbitlara bağlamaya karar vermiştir. Ancak bu işe girişmeden önce bu konuda âlimlerden fetva alma yoluna gitmiştir. O, bu anlamda hem kendi bölgesindeki âlimlerden ve hem de Bağdat'a bir heyet göndererek hilafet merkezinden fetva almıştır. Bağdat'a gönderdiği heyetle muhataplarına Endülüs'teki durumu ve burayı Murâbitlara bağlamak istediğini anlatmış ve kendisine bu konuda karşı çıkan tâife emirleriyle savaşmak konusunda fetva istemiştir. Dönemin önemli âlimlerinden içinde Gazzalî ve Turtûşî'nin de bulunduğu bir grup âlim bu konuda olumlu fetva vermişler, bu bağlamda Endülüs'teki çok başlılığa son vermenin Yusuf için bir vazife olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁰

Yusuf, fetvaları alıp tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra 1090'da üçüncü kez Endülüs'e geçmiştir. Burada ilk önce Hıristiyanlar tarafından alınan önemli şehirlerden Tuleytula'yı bir müddet kuşatma altına almıştır. Bu kuşatmaya Endülüslü emirlerden hiçbiri destek vermemiştir. O Tuleytula'yı bir müddet kuşatma altında tutup, çevresinde tahribatlar yapmış, esirler almış ve daha sonra kuşatmayı kaldırmıştır. Sonra Alfonso VI ile anlaşma yaparak ona haraç vermeye başlayan Emir Abdullah b. Bulukkîn'in merkezi olan Gırnata'ya yönelmiştir.¹¹¹ Bu aşamadan sonra Gırnata ve Mâleka'dan başlayarak Endülüs şehirlerini ele geçirmeye girişmiştir. Yusuf b. Taşfîn aynı zamanda, Endülüs'teki Mülûku't-Tavâif'e mektuplar göndererek kendisine tabi olmalarını istemiştir. O, çağrısına uymayanlarla savaşmaya başlamış ve ele geçirdiği emirleri de Mağrib'e sürgün etmiştir.¹¹² Bu liderlerden Gırnata'ya hükmeden Abdullah b. Bulukkîn b. Badis ve kardeşi Mâleka emiri Temim b. Bulukkîn (483/1090), İsbiliyye ve Kurtuba'da hâkim olan Mu'temid ve Doğu Endülüs'te (Meriyye ve çevresinde) hâkim olan Benî Sumâdih (484/1091), Ağmat Verîka'ya yerleştirilmiştir.¹¹³ Yusuf'un Gırnata ve Mâleka'yı ele geçirmesinden itibaren diğer emirler ağıktan Hıristiyanlarla işbirliği yaparak kendilerini kurtarmaya çalışmışlardır. Yusuf, yerine amcasının oğlu Sîr b. Ebû Bekir'i vekil bırakarak ordusunu daha da güçlendirmek ve yeni bir planlama ile Endülüs'ü almak için Mağrib'e dönmüş, (Ramazan 483/Ekim, 1090) ve başkent Merrakeş'e geçmiştir.¹¹⁴

Sîr b. Ebû Bekir, Endülüs'te tam yetkili olarak mücadeleye devam etmiş ve tâife emirlerinin elindeki şehirleri almak için savaşmıştır. O, Ceyyan, Beyyâse, Ubede, Karmûne gibi şehirlerle birçok kaleyi ele geçirmiştir. Bu arada Yusuf b.

¹⁰⁹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 196, 197; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153.

¹¹⁰ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 193, 194; İnan, I, 530-533; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 57; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 201-206; Şeyban, *Reconquista*, s. 155. Bu konuda Gazzalî'ye atfedilen mektubun metni için bkz. İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 530-533; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

¹¹¹ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹² İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 154, 155; İbn İzârî, IV, 120, 121; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 448; *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147, 148; İbn Haldun, *Tarih*, IV, 205, 206, 208, 209; Şeyban, 156.

¹¹³ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 448; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153, 154; *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147, 148; İbn Haldun, IV, 205, 206, 208, 209; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹⁴ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 154.

Taşfîn de Mağrib'te büyük bir hazırlık yaparak ordusunu Endülüs'e sevk etmiş ve dört koldan hızla bölgenin alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu arada kendisi de Sebte'de bekleyerek Endülüs'ten gelen haberleri çok yakından takip etmiştir.¹¹⁵ Murabıt orduları, Endülüs'e geçerek aynı anda, farklı noktalar üzerine harekete geçmişlerdir. Murabıtlar burada hem emirlikler hem de onlara destek veren Hıristiyanlarla savaşmışlar, aynı anda farklı cephelerden harekete geçerek düşmanlarının birleşmesine fırsat vermemişlerdir. Bu anlamda dört farklı ordu İşbiliyye, Kurtuba, Meriyye ve Runde gibi önemli şehirleri ele geçirmeye çalışmıştır.¹¹⁶ Daha sonraki yıllarda tâife emirlerinin hükmettiği Endülüs şehir ve kaleleri bir biri ardına Murabıtların eline geçmiş, sadece kuzeydoğu Endülüs'teki Sarakusta (Saragosa) ve çevresinde hüküm süren Benî Hûd'a dokunulmamıştır. Yusuf onunla anlaşarak yerinde kalmasını kabul etmiştir.¹¹⁷ Bu dönemde genel anlamda, Tutîla (Tudela), Kal'atu Eyyûb (Calatayud), Derûka(Daroca), Veşka (Huesca), Berbeşter (Barbastra), Lârîde (Lerida), Efrâga (Fraguas), Medînetu Sâlim (Medine Celi), Vâdi'l-Hicâre (Guadalajara) ve bu bölgelerdeki onlarca irili ufaklı kale ve diğer yerleşim yerleri tamamen Murabıtların eline geçmiştir. Bu savaşlarda Yusuf'un Endülüs'te vekil olarak bıraktığı Sîr b. Ebû Bekir'le birlikte Davud b. Âişe, Ebû Abdullah b. el-Hâc, Ebû Zekeriya b. Vâsînû ve Ce'ze el-Haşemî gibi komutanlar da yer almışlardır.¹¹⁸

Yusuf ve komutanları Endülüs'te 1090'dan itibaren yaklaşık on beş yıl boyunca Endülüs'te hakim olan emirlikleri ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Bu dönemde genel anlamda en batıdaki Uşbûne'den (Lizbon) Akdeniz sahillerine kadar, Tuleytula'nın güneyindeki her yer Murabıtların eline geçmiştir.

Yusuf b. Taşfîn, 496/1103'te, yüz yaşına yaklaştığında dördüncü ve son kez Endülüs'e geçmiştir. Endülüs'e bu son geçişinde oğulları Ebû Tâhir Temîm ve küçük oğlu Ebu'l-Hasan Ali'yi de yanına almıştır. Burada genel anlamda ülkede düzen ve istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Diğer yandan Hıristiyanlara karşı askerî harekâta da girişmiş, Kastilya kralı Alfonso VI'nin ordusuyla karşı karşıya gelmiş ve onu bir kez daha hezimete uğratmıştır. Bu savaş sonrasında daha önce işgal edilmiş olan Belensiye yeniden Müslümanların eline geçmiştir. Sonuçta uzun bir sürede de olsa Endülüs İbn Hûd'un hâkimiyetindeki Sarakusta dışında¹¹⁹ Murâbıtların eline geçmiştir.¹²⁰

Bu arada Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'e son seferi esnasında oğlu Ali'yi Kurtuba'da veliaht ilan etmiş, onun için önce Endülüs'te, akabinde de Mağrib'te biat almıştır. Ölmeden önce oğlu ve veliahdı olan Ali'ye, "*Dern bölgesi insanına, Mesmûde kabilesi mensuplarına ve ehl-i kibleye yumuşak davranmasını, Endü-*

¹¹⁵ Hulelu'l-mevşiyye, 73.

¹¹⁶ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153-156; Hulelu'l-mevşiyye, 72-77; Nuveyrî *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147-149; Carim, 659-61; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹⁷ Hulelu'l-mevşiyye, 73-75, 83.

¹¹⁸ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 154-156; Hulelu'l-mevşiyye, 72-74; Carim, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 59.

¹¹⁹ Mülüküt-Tavâif, Murabıtlar ve Endülüs ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 143-156; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 34-81; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, s. 167-211; İnan, *Asru'l-Murabıtîn*, I, 86-148.

¹²⁰ Hulelu'l-mevşiyye, 73, 77, 78; Şeyban, *Reconquista*, s. 160.

lûs'te Mulûku't-Tâife'den kalan son devlet olan Benî Hûd'a dokunmamasını, onların Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında tampon olarak kalmaya devam etmesini ve son olarak da Kurtuballara kaşı iyi-bağışlayıcı olmasını" istemiştir. Endülüs'ten dönüşünden kısa zaman sonra hastalanarak 1 Muharrem 500/2 Eylül 1106'da yaklaşık yüz yaşında Merrakeş'te vefat etmiştir.¹²¹

4. Yusuf b. Taşfîn'in Kimliği

Yusuf b. Taşfîn, büyük Sanhâce kabilesinin Sahrâ'daki Lemtûne kolundadır. Onun hakkında Himyer'e kadar uzanan bir soy kütüğü rivayet edilmiştir. Annesi, babasının amcasının kızı Fatıma'dır. Annesi de babası Taşfîn gibi Lemtûne kabilesindedir. O, Sahrâ bölgesinde yaşayan bir ailenin çocuğu olarak 400/1009'da doğmuştur.¹²²

Yusuf'un ailesi Sanhâce kabileleri içinde liderlik makamında olan ailelerdendi. Murabıtlar hareketi siyasi ve idarî olarak güçlenmeye başlayınca da geleneksel olarak siyasi tecrübesi olan Lemtûne kabilesi liderleri askerî birliklere komutanlık yapmış ve bu işi başarıyla yürütmüşlerdir. Bu başarıları, onları zamanla hükümdarlık seviyesine çıkarmıştır. Yusuf b. Taşfîn de özellikle Murabıtların Mağrib bölgesine yaptıkları hareketlerde baştan beri öne çıkan komutanlardan biri olmuştur. Yusuf b. Taşfîn, başkomutan durumundaki Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya hareketi esnasında da bölgede askerî ve siyasi anlamda liderliği yürütecek, bölgedeki yönetimi Murabıtlar adına sürdüreceği kişi olarak seçilmiştir.

Yusuf, orta boylu, esmer ve parlak tenli, yakışıklı, zayıf, ince ve yumuşak sesli, seyrek sakallı, çatık kaşlı ve kıvrıkcık saçlı bir kişiydi. Yine o kaynaklarda yiğit, cesaretli, kararlı, cömert, dâhi, dindar, ibadetlere düşkün, adaletli, hayâsi ve takvasıyla tanınan güzel ahlaklı, tevazu sahibi biri olarak tanıtılmıştır. Onun yün elbise giydiği, deve eti ve sütüyle beslendiği, arpa ekmeği yediği rivayet edilmiştir. Onun fakihleri ve âlimleri seven, onlara destek olan ve danışarak hareket eden, affedici bir hükümdar olduğu ifade edilmiştir.¹²³

Yusuf, birden fazla evlilik yapmış ve bu evliliklerinden Ali (kendisinden sonraki devlet başkanı), Temîm (Zellâka Savaşı'nda ölmüştür), Ebû Bekir, Muaz, İbrahim ve Muhammed adlarını taşıyan oğullarıyla Kûne ve Rukiye adlı kızları olmuştur.¹²⁴

Yusuf'un ilk yetişme çağının geçtiği dönemde Sahrâ'da eğitim imkânları çok kısıtlı olduğundan onun eğitimi vaaz ve nasihatlerden elde ettikleriyle sınırlı kalmıştır. O, Arapça konuşamamakla birlikte, konuşulana belli ölçüde anlayabilmekteydi. , Yaşadığı bölgedeki yerel dili konuşuyordu ve Arapça konuşmaları

¹²¹İbn İzâri, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 123;İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, IX, 99; *Hulelu'l-mevşiyye*, 82, 83; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 137, 156, 157; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; İnan, *Asru'l-Murâbitîn*, I, 54, 57; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 65; Şeyban, *Reconquista*, s. 163.

¹²²İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 137.

¹²³İbn İzâri, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 124; *Hulelu'l-mevşiyye*, 82; İbnu'l-Esîr, VIII, 330 - IX, 99; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VI, 112, IX, 99; İbn İzâri, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 46; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-Mutrib*, s.87, 136, 137; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; Nâsîrî, *İstiksâ*,II, 52, 53; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 66.

¹²⁴İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 38; Nasrullah, *Devletü'l-Murabîtin*, s. 37, 38.

tam olarak anlayabilmek için yanında hem bu dili hem de yerel olanı iyi bilen bir katip bulunduruyordu.¹²⁵

Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'e gelinceye kadar sade bir hayat yaşamaktaydı. Ancak o, Endülüs'te İsbiliyye'de bir müddet Mu'temid'in misafiri olarak ağır- lanmış, burada içinde gemilerin yüzdüğü ırmak akan, çarşı, sokak ve evleriyle hayran olduğu bir şehir görmüştür. Yine burada kendisine sunulan yiyecekler, tabaklar ve yemek yedikleri mekân ona alışık olmadığı bir yaşam tarzı ve dün- yayı göstermiş ve şaşırtmıştır. O böyle bir yaşam tarzını gereğinden fazla lüks olarak kabul etmiştir.¹²⁶

Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'te Zellâka Savaşı'nda elde ettiği başarıdan dolayı kendisine halifelik unvanı ve 'emirülmü'münin' lakabını layık gören kişilere kar- şı, halifelik ve dolayısıyla 'emirülmü'minin' unvanının Mekke ve Medine'ye hükmeden Abbasilere layık olduğunu söylemiş, kendisi için 'emirülmüslimin' denilmesini daha uygun görmüştür.¹²⁷ O, sembolik de olsa Abbasilere bağlılığını bildirmiş, onlara biat etmiştir. Abbasî halifesi de kendisinin biatını kabul etmiş, ona hilat ve menşur göndererek "Emirülmüslimîn Nâsiruddîn unvanını vermiş- tir.¹²⁸ Ondan sonra oğlu Ali ve diğer hükümdarlar da emirülmüslimîn lakabını kullanmışlar ve Abbasilere bağlılıklarını devam ettirmişleridir. Merrakuşî, Mağ- rib ve Endülüs'te Abbasiler adına ilk defa Yusuf b. Taşfîn döneminde hutbe okunmaya başlandığını rivayet etmiştir.¹²⁹ Bu rivayet 11. yüzyıl sonlarına kadar bölgede Abbasiler adına hutbe okunmadığını ifade etmektedir. Ancak Emevîle- rin 750'de yıkılması sonrasında kısa bir süreliğine de olsa bu bölgenin Ab- basîler bağlı olduğu bilinmektedir. Merrakuşî'nin ifadesi Abbasîlerin buradaki hâkimiyetinin çok kısa sürmesi ve daha yarın asır bile geçmeden Endülüs Emevî Devleti (756-1031), Rüstemiler (777-909) ve İdrisiler (789-985) başta olmak üzere Abbasîleri tanımayan, onlar adına hutbe de okumayan yeni devlet- lerin kurulduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Ancak Murabıtlarla birlikte yeniden Abbasîler adına hutbe okunmaya başlanmıştır.

Yusuf b. Taşfîn bu özellikleriyle büyük bir şöhret kazanmıştır. Onun şöhreti Mağrib sınırlarını aşarak bütün İslam dünyasında yankılanmıştır. Bir rivayete göre şöhretini duyanlardan biri olan Ebû Hamid Gazzâlî, onunla tanışmak ve görüşmek amacıyla Mağrib'e gitmeye karar vererek yola çıkmış, ancak İsken- deriye'ye vardığında Yusuf'un öldüğünü haber alarak geri dönmüştür.¹³⁰

SONUÇ

Mağrib'te Emevilerin zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu dönemden itibaren

¹²⁵ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 113; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VI, 112, 113; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 33.

¹²⁶ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 119, 120; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 148.

¹²⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 27, 28; İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-Mutrib*, s. 137; İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 39, Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, TDV Yay. Ankara, 2013, s. 121, 122.

¹²⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 448; İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 28; *Hulelu'l-mevşiyje*, s. 29; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 45; İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 39, 40.

¹²⁹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 147.

¹³⁰ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 45; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 67.

çeşitli dinî-siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. Abbasîlerin iş başına gelmelerinden hemen sonra da bölgede çok sayıda devlet kurulmuştur. Ancak burada Murabıtlardan önce kurulan devletlerden Rüstemîler, İdrisîler, Fatimîler ve diğer benzer devletlerin kurucu liderleri Mağrib dışından bölgeye gelmişlerdir. Dışardan gelen liderler Harici ve Şîî dâilerin çabalarıyla bölgedeki Berberî kabileler yeni dinî siyasi hareketlere destek olmuşlardır. Ancak Murabıtlar, liderleriyle ve destekçileriyle tamamen yerli halkın kurduğu dinî ve siyasi hareket olmuştur.

Murâbitlar Hareketi ve kurulan Murâbitlar Devleti, Mağrib ve Endülüs'te Müslümanların öncelikle siyasi ve askerî anlamda yeniden toparlanmasını sağlamıştır. Müslümanların en zayıf olduğu, en ücra köşede yaşayan insanların fakih Abdullah b. Yasin'in verdiği eğitimle birlik beraberlik içinde ve sabırla cihadıyla önce kendi bölgeleri Sahrâ'da, ardından da Mağrib ve Endülüs'te önemli, güçlü ve tarihin akışını değiştiren bir yapı oluşturmuştur. Murâbitların çabalarıyla bölgedeki Müslümanlar siyasi anlamda çok geniş bir alanda tek bir devlet çatısı altında birleşmişlerdir. Bu siyasi güç aynı zamanda bölgedeki, ekonomik, sosyal ve askerî gücün de yönlendirmesini sağlamıştır.

Murâbitlar Devleti'nin kurucu lideri Abdullah b. Yasin'den sonra Yusuf b. Taşfin, iyi bir komutan ve yönetici olarak kendini göstermiştir. O, Murâbitların Mağrib'e geçmesinden itibaren (1055-1057) önce komutan olarak başarılarıyla ön plana çıkmıştır. Kısa süre içinde de başkan ve başkomutan Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönmesiyle (1061) Mağrib'in emiri/başkomutanı olmuştur. O, emirliği esnasındaki başarısıyla bölgenin tartışmasız ve kalıcı lideri haline gelmiş, 1106'daki ölümüne kadar yaklaşık yarım asır Murabıtların liderliğini yürütmüştür. Bu dönemde Mağrib ve Endülüs'ü Murâbitlar Devleti hâkimiyeti altına almış, Endülüs'e yeni bir soluk kazandırmış, Hıristiyan yayılcılığının önüne önemli ölçüde set çekmiştir. Doğu'da haçlıların Kudüs'ü alarak (1099) siyasi ve dinî anlamda başarılarının zirvesine çıktıkları böyle bir dönemde, Yusuf komutanlığındaki Murabıtlar ordusu, Endülüs'te Haçlılara adeta kök söktürmüştür. Hristiyan dünyasının Endülüs'ü işgal hayallerini yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Yusuf'un çabalarıyla Endülüs, Murâbitlar İmparatorluğunun bir parçası haline gelmiş, Emevilerden sonra ilk defa Mağrib ve Endülüs siyasi olarak tek çatı altında toplanmıştır. Endülüs Müslümanları da Murabıtlar sayesinde, Hristiyanların kolayca haraca bağladığı, istediği gibi saldırdığı bir toplum olmaktan kurtulmuştur. Murabıtlarla birlikte artık düşmanlarına karşı eşit şartlarda, hatta daha güçlü şekilde karşı koyan bir Müslüman güç ortaya çıkmıştır. Endülüs'te Müslümanların Hristiyanlara boyun eğme ve haraç verme devri kapanmıştır.

Sonuçta Yusuf b. Taşfin'in faaliyetleriyle;

1. Mağrib'te onlarca emir tarafından yönetilen ve birbiriyle mücadele halindeki dağınık emirler iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bölge Murâbitlar Devleti çatısı altında siyasi birliğe kavuşmuştur.
2. Bölgedeki, Hâricî ve Şîî akımlar, onların oluşturduğu siyasi yapılar ortadan kaldırılmış, bölgede Malikîlik yerleşmiş, dinî anlayış birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Endülüs'teki Müslümanların dağınıklığının bir sonucu olan Mulûku't-Tavâif ortadan kaldırılmıştır. Buradaki Müslümanlar hem bölge içindeki diğer dindaşlarıyla ve hem de Mağrib'le birleşmişlerdir.
4. Yusuf liderliğindeki Murabitların çabalarıyla Endülüs Müslümanlarınının Hristiyan haçlı saldırılarına karşı güçlü bir şekilde durmaları sağlanmıştır. Murâbitlarla birlikte Hristiyanlara haraç verme dönemi kapatılmış, birebir mücadele dönemi başlamıştır.
5. Bütün bunların oluşumunda en büyük rol Yusuf b. Taşfîn'e aittir. O, tevazu, cesareti, sadeliği, sabrı ve dinî hassasiyetiyle başarılı olmuş ve diğer yandan da başarılı olmanın yolunu göstermiştir.
6. Endülüs ve Mağrib'in birleşmesiyle ortak medeniyet unsurlarından olan, kültür ve ilim karşılıklı olarak çok kolay bir şekilde etkileşime girmiştir. Endülüs'ün medeniyet birikimi, üstün kimlik ve karakteri, ilim ve kültürü Mağrib'le paylaşılmaya başlanmıştır.

Murâbitlar Devleti gibi onların yerine geçen Muvahhidler de çok uzun soluklu olmasalar da aynı birliği bir süre daha devam ettirmişlerdir. Bu iki devletin çabalarıyla Endülüs'te 1200'lü yılların başlarına kadar Müslüman-Hristiyan askerî-siyasi dengesi korunmuştur.

Kaynaklar

- » Adnan Adigüzel, "Bergavâta: Mağrib'te Heterodoks Bir Berberî Fırkası", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt, XII, Sayı,1, Diyarbakır 2010, s. 1-21.
- » _____, "Abdullah b. Yasin ve Murabitlar Hareketi", *İslami İlimler Dergisi*, Cilt, 7, Sayı, 13, Bahar 2012, s. 49-67.
- » Abdullah b. Bulukkîn b. Bâdis b. Habûs b. Zîrî, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah âhiru mulûki benî zirî b. Gîrnata (469-483/1076-1090), Kitâbu't-Tibyân*, Yayınlayan: L. Provençal, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1955.
- » Altundağ, Şinasi "Murabitlar", İA, MEB Yayınları, İstanbul, 1954, VIII, 580-586.
- » Bekrî, Ebû Ubeyd el-Endelûsî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, haz. A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus, 1992.
- » Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fî Şimâli'l-İfrîkî mine'l-fethi'l-Arabî hatta'l-yevm*, çev. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-'Arabi'l-İslamî, Beyrut, 1981.
- » Carım, Fuad, *Yusuf Taşfîn, Yer Yüzünün En Büyük Devletlerinden Birini Kuran Berber İmparatoru*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- » İkinci, Müşerref, *Yusuf bin Taşfîn Döneminde Murabitlar Devleti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Özdemir, Ankara Ün., SBE., 1997.
- » De Cenival, Pierre, "Merrakeş", İA, MEB Yayınları, İstanbul, 1957, VII, ss. 738-751.
- » Dendeş, İsmet, "Murabitlar Döneminde Kadınların Siyasi Rollerini" çev. Mustafa Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C. XLI, ss. 473-484.
- » Dozy, R. "Spanish İslam", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi V. Cilt* içinde, çev. Adil Bebek vd. Çağ Yayınları, İstanbul, 1988.
- » Hasan, Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye fî'l-Mağrib ve'l-Endelûs, asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn*, Mısır: Mektebetu'l-Hancı, 1980.
- » Hüseyin, Hamdi Abdulmünim, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-hadârîli'l-mağrib ve'l-endelûs fî asri'l-Murâbitîn*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, İskenderiyye, 1997.
- » İbn Ebî Zer Fâsî, *Enîsü'l-mutrib bi ravdi'l-kırtas fî ahbâri mulûkü'l-Mağrib târihu medinetü Fâs*: Mektebetu'l-Mansur, Rabat 1972.
- » İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Abdulkarim b. Abdulvahid eş-Şeybânî, *el-el-Kâmil fi't-tarih*, haz. Muhammed Yusuf ed-Dukâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- » İbn Haldun, Abdurrahman, *Tarihu İbn Haldun*, haz. H. Şahade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000.
- » İbnu'l-Hatîb, Lisanu'd-Dîn, *Şerhu rakamu'l-hulel*, Tunus, 1316

- » _____, *Kitabu A'mâlu'l-A'lâm fi men bûyia kable'l-ihlâm min mulûki'l-İslam*, haz. L. Prevençal, Paris, 2006.
- » İbn Hallikan, Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu eb-nâi'z-zemân*, haz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'n-Nahdat'l-Mısırye, Kahire, 1948.
- » İbn İzârî Merrakuşi, *Beynu'l-Muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, haz. İhsan Abbas, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983.
- » Kâdi İyâz b. Musa b. İyâz es-Sebtî, *Tertibu'l-medarik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, Rabat, 1983.
- » Kazvînî, Zekerıyya b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsâru'l-bilâd ve ahbâru'l-ebâd*., Dâru Sâdir, Beyrut, 1960.
- » *Kitabu'l-hulelu'l-meşîyye*, müellifi meçhul (ö.783/1382 sonrası), haz. S. Zekkar, A. Zema-me, Dâru'r-Reşâdi'l-Hadîse, Dârulbeydâ, 1979.
- » Makkarî et-Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed (ö.1632), *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, yay. İhsan Abbas, Dâru Sâdir, Beyrut, 1968.
- » Merrakûşi, Abdulvahid, (ö. 621/1224), *Mu'cib fi telhîsi ahbari'l-Mağrib*, Yay. M. S. el-Aryan, M.A. el-Alemî, Kahire, 1949.
- » Nâsırî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu istiksâ li-ahbâri'l-Mağribi'l-Aksâ*, haz. C. Nâsırî, M. Nâsırî, Daru'l-Kitab, Darulbeydâ, 1954.
- » Nasrullah, Sadun Abbas, *Devletü'l-Murabitîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs ahdu Yusuf b. Taşfîn emiru'l-murabitîn*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- » Nuveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihayetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, haz. Abdulmecid Turhînî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- » Özdemir, Mehmet "Tuleytula", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, C. XLI, ss. 363-368.
- » _____, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- » _____, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*., Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 2013.
- » _____, "Zellâka Savaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2013, C. XLIV, ss. 222, 223.
- » Sâlim, Abdulaziz, *el-Mağribu'l-kebîr el-asru'l-İslâmî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1981.
- » Şeyban, Lutfi, *Endülüs'te Müslüman Hıristiyan İlişkileri Reconquista*, İz Yay. 2003, İstanbul.
- » Ticânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, *Rihletu't-Ticânî*, yay. Hasan Hasenî Abdulvehhâb, Matbaatu'r-Rustemiyye, Tunus 1985.
- » Toureau, Roger "Afrika ve Batı İslâmı", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* içinde, P. M. Holy, A. K. S. Lambton, B. Lewis, çev. Hürrem Yılmaz, İstanbul, 1977.
- » Zekkâr, Süheyl, el-Kilâs, Fâyize Muhammed el-Kilâs, *Târihu'l-Endelus*, Câmiatu Dimeşk, Dimeşk, 2012.
- » Zerkeşi, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim (ö. XVI. yy. başları), *Tarihu'd-devleteyn el-Muvahhidıyye ve'l-Hafsıyye*, Yayınlayan, Muhammed Mâdûr, el-Mektebetu'l-Atîka, Tunus 1966..